

5-12
сыныфлар

УКРАИНА
ТАСИЛЬ ВЕ
ИЛИМ
НАЗИРЛИГИ

КЪЫРЫМТАТАР ВЕ ЧЕТЭЛЬ ЭДЕБИЯТЫ

УМУМТАСИЛЬ
ОКЪУВ ЮРТЛАРЫ
ИЧЮН
ПРОГРАММА

Украина тасиль
ве илим назирлиги
тарафындан
тевсие этильди

Къырымдевокъувпеднешир
2005

ББК 74.268.1 Крымтат
И73

*Затверджено Міністерством освіти і науки України
(лист № 1/11-6611 від 23.12.2004 р.)*

Видано за рахунок державних коштів. Продаж заборонено.

Відповідальний за випуск: *головний спеціаліст Міністерства освіти і науки України* **Ж.О. Кошкіна**

Програму підготувала: *викладач кафедри теорії і методики філологічної освіти Кримського республіканського інституту післядипломної педагогічної освіти* **С.М. Акімова**

И73 ***Интеграция курса боюнджа кьырымтатар ве четэль эдебияты. 5—12 сыныфлар. Умумтасиль окьув юртлары ичюн программа /*** Тертип этиджи **Акімова С.М.** — Симферополь: Кьырым девлет окьув педагогика нешрияты, 2005. — 64 с. — Кьырымтатар тилинде.
ISBN 966-354-058-3 **ББК 74.268.1Крымтат**

И73 ***Інтегрований курс з кримськотатарської та зарубіжної літератури. 5—12 класи. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів.*** / Укладач **Акімова С.М.** — Симферополь: Кримське навчально-педагогічне державне видавництво, 2005. — 64 с. — Кримськотатарською мовою.
ISBN 966-354-058-3 **ББК 74.268.1Крымтат**

ISBN 966-354-058-3

© **Акімова С.М.**, тертип этиджи, 2005
© **Кьырымдевокъувпеднешир**, 2005

АНЪЛАТМА ТЕЗКЕРЕСИ

Бедий эдебият санатнын чешитлеринден бири оларак эр кес ичюн энъ популяр ве энъ анълайышлыдыр. О, инсангъа къуванч кетире ве оны маневий джеэттен юксельте. Энъ мешур эдебий эсерлернинъ бедий сёз джеэттен тесир этюв къувети тек образларда акъикъатнынъ чешит тараф ве фаркъларыны догъру моделлештирювде дегиль де, айны вакъытта маиетиндже инсаниетли олгъанындадыр. Мектепте эдебият балагъа тек тасиль бермек ичюн дегиль де, оны тербие этмек макъсадынен де окъутыла. Чюнки сёз санатынынъ васталарынен Ватанына севги, онынъ тилине, тарихына, урф-адетлерине ве аьанелерине урьмет тербиелене. Мектеп балаларыны эстетик, маневий джеэттен тербиелевде де тувгъан эдебиятнынъ эмиети буюктир.

Программа оджаны миллий джеэттен анълы, рухий джеэттен зенгин, иджадий фаалиетке мейиль берген эм де джемиетке, дюньягъа файда кетиребилген шахсиетнинъ тербиеленмесине догърулта. Эдебий нумюнелер мисалинде метанетли, метин ирадели, эйи къальпли, темиз виджданлы инсанни тербиелемек, инкишаф эттирмели.

Ана тили ве эдебияты оджасы эр бир талебени, онынъ къабилетлерини, озь-озюни инкишаф эттирювнинъ хусусиетлерини, истидатыны омюрге кечирюв ёлларыны огренмек керек.

Тасильни ислях этюв окъувгъа янъыджасына янашмакъны талап эте. Ильмий тедкъикъатлар косътергени киби, илериде талебелер джемиетте адаптирленмелери ичюн оларгъа бильгини мустакъиль суретте тапабильмеге огретмек керек. Бунынъ ичюн талебелерде ашагъыдаки бильгилерни шекиллendirмек керек:

- эсерни окъугъан сонъ мундериджесинде косътерильген меселелерни (проблемлерни) косътеребильмек;
- оларны мустакъиль суретте ве тенкъидий джеэттен талиль этебильмек;
- алынган бильги ве теджрибелерден аятта анги вазиятте файдаланмакъ мумкюнлигини анъламакъ;
- эсернинъ метнинен чалышабильмек, фактлар ве бедий деталлерни топляябильмек, оларны талиль этмек, хулясалар чыкъармакъ ве умумийлештирмек;
- сыныфдашларнынъ котерген меселелерини чезювде коллективнен чалышабильмек;
- мектептен тыш (радио, телевизион, интернет, бедий ве тенкъидий эдебиятны мустакъиль суретте окъув) алынган бильгилерден файдаланабильмек.

Бойле бильгилерни (усталык ёларны) пейда этмек ичюн оджадан диктатор дегиль де, мектепилернинъ фаалиетини тешкилятландырувда меслеатчы ве ярдымджи олмасы талап олуна.

Эдебиятны огренюв технологиясы айры феннинъ, болюкнинъ, мевзунынъ черчивесинде конкрет окъув материалыны менимсев ёлуны косътере.

Программа материалыны огренюв ишини планлаштырмакъ ичюн окъутув технологиясыны денъиштирмели. Эдебиятны огренгенде янъы окъутув технологияларындан файдаланмалы.

Орта ве уйкен мектепте окъутувнынъ хусусий технологиясыны омюрге кечиререк (онъа даа персоналъ технология дейлер), оджа талебелери башлангыч мектепте насыл бильги алгъанларына ве фенлерара багъларгъа дикъкъат этмели. О, фактлар ве умумийлештирювлер арасындаки озъара рациональ мунасебетлерини тесбит эте, талебелернинъ алгъан бильги, усталыкъ ве алышкъанлыкъларыны окъув фаалиети девамында къулланувыны козьде тутуа. Эдебий материалны менимсев мектеплилернинъ огренюв ве иджадий фаалиетини инкишаф эттире.

Эдебият дерсинде ве мустакъиль иш эснасында талебелернинъ иджадий фаалиетини тешилятландырув механизмини къулланмакъ оджа ичюн пек муимдир. Бу алышкъанлыкълар саесинде талебе озъ огренюв фааллигине мустакъиль суретте ёлбашчылыкъ этебиле.

Оджа бу ишининъ бутюн системини огюнден коръмек керек. Онъа проблемни ачмакъ ичюн эдебий материалны топламакъ; образларнынъ хасиетнамесини япмакъ; муэллифининъ усталыкънен къуллангъан эдебий деталлерининъ эмиетини мейдангъа чыкъармакъ; къараманнынъ психологик хасиетнамеси узеринде фикир этмек; къараманнынъ табиатыны, вакъиаларны тариф этювде мана астынынъ эмиетини ачмакъ киби иш чешитлери киребиле.

Иджадий шахсиетни инкишаф эттирюв эдебият дерслеринде оджанынъ макъсатларына уйгун кельген окъув джерьяныны моделлештирмеге ярдым эткен методик васталар ве усулларнынъ омюрге кечирильмесини талап эте. Талебелернинъ иджат ве фааллигини иджадий янашув ярдымынен чезебильген, усталыкъ ве алышкъанлыкъларны бир тертипке кетирип, иджадий фаалиет ичюн уйгун шараитлерни яратабильген вазифелер; талебелернинъ мустакъиллик аляметлерини, иджадий фааллигини мейдангъа чыкъаргъан араштырма ве тест вазифелери тешвикъ этелер.

Талебелер арасында иджадий фаалиетнинъ белли бир саасында озюни даима косьтерибильген истидатлы балалар бар. Оджа талебелернинъ озъ къабилиетлерини инкишаф эттирювлеринде ве озъ къуветлерине эмин олувларында оларгъа къолтутмакъ керек.

Эсерлер узеринде алып барылгъан талиль ишлери талебелерге оларнынъ бедий мундериджесини, яzydъы тарафындан тасвирленген вакъиаларнынъ конкрет-тарихий ве умуминсаний эмиетини олдукъча толу менимсемеге, маневий-эстетик идеалларны шекиллендирмеге, сёз санаты адиселерининъ методик принциплерини огренмеге, онынъ къабул этюв медениет севиесини юксельтмеге ярдым эте. Оджа эр бир эдебий эсерни айры бедий озъгонлик оларакъ ачыкъламалы.

Курснынъ системлигине окъув материалы къурулушынынъ тарихий-эдебий принципи ярдым эте. Бу принцип мектеплилернинъ яшы ве огренюв къабилиетлерини эсапкъа аларакъ бутюн сыныфларда омюрге кечириле. Программа метн узеринде чалышув (окъув ве талиль этюв), мустакъиль суретте

окъув, сыныфтан тыш окъув ичюн (базы эсерлер – оджа ве талебелернинъ истеклерине коре – махсус айырылган дерслерде музакере этиле) киби эсерлернинъ учъ чешитини козьде туту.

Бир чокъ эсерлерге назарий-эдебий аңламлар бериле. Олардан базы бирлерининъ маиетини аңлатмакъ ичюн дерснинъ белли бир къысмыны айырмакъ керек. Лякин шу аңламларнынъ чокъусыны эсерлерни талиль этювнинъ мытлакъий компонентлеринден бири тешкиль этмек керек. Бу, оларнынъ мундеридже ве шекиль бирлигинде огренильмесини темин эте.

Талебелерни оларнынъ мектеби ерлешкен виляетте (районда), шеэрде (койде) эвельде я да шимдики вакъытта яшаган языджыларнынъ иджадынен таныштырмакъ эм де оларны ватанперверлик рухунда тербиелемек макъсадынен программаларга «Тувган диярнынъ эдебияты» рубрикасы кирсетилди. Бу дерслерге не къадар вакъыт айырыладжагыны, олар не вакъыт отъкериледжегини оджа озю бельгилей.

Окъув саатлары эр бир сыныфта айры болюклер арасында пайлаштырыла. Оджа айры болюк я да мевзугъа айырылган саатларнынъ микъдарыны деньштиребиле. Бу, эдебий тасильни омюрге кечирювге иджадий янашмагъа имкян бере.

Оджа сыныфтан тыш окъувга эм де нуткъ инкишафына джеми вакъыттан махсус саатларны айырабиле.

Текрарлав дерси айры мевзул ар огренильген сонъ я да эр бир семестрнинъ ве окъув йылынынъ сонъунда отъкериле. Оджанынъ фаалиети талебелер иле ишбирлик, достлукъ ве иджадий эмеқдашлыкъ принциптери эсасында къурулмалы.

Программалар айны вакъытта такъвим планы олабиле. Четте айырылган сырада (колонка) оджа саатлар микъдарыны эм де дерс олган кунюни яза.

Тюзгюн нуткъ инкишафы дерслерине, сыныфтан тыш окъувга ве тувган диярнынъ эдебияты дерслерине семестрде (ярым йыллыкъ) 2 саатны айырмакъ тевсие этемиз.

КЪЫРЫМТАТАР ВЕ ЧЕТЭЛЬ ЭДЕБИЯТЫНДАН ТАЛЕБЕЛЕРНИНЪ ОКЪУВ ИРИШМЕЛЕРИНЕ КЪЫЙМЕТ КЕСЮВ ШАРТЛАРЫ

5—12-нджи сыныфлар

Мектепте эдебият окъутувынынъ эсас макъсады — эдебий тасиль бермек, талебелернинъ гуманитар медениетлери ве иджадий къабилиетлерини инкишаф эттирмек, дюньябакъыш ве джерьянларыны бельгилемек, эдебий эсерлернен мустакъиль суретте таныш олмакъ ве оларнынъ маневий-эстетик къыйметини терен аңламакътыр.

Эдебият окъутувынынъ эсас объекти бедий эсердир. Онынъ мундериджеси, эстетик мизаджы, рухий-ахлякъ маиети эдебият дерслерине тешкилий ве усулий шартлар, талаплар къоя.

Эдебият дерслеринде дикъкъатнынъ меркезинде бедий эсерни талиль ве тефсир этюв тура. Лякин оджа мумкюн олгъаны къадар эдебий джерьяннынъ

(эдебий мектеплер, джерьянлар, миллий эдебиятлар арасындаки багъ) ве медений-тарихий теракъбиятнынъ хусусиетлерине эмиет бермели. Оджа талебелернинъ эсас ве ярдымджи бильгилерини бельгилеп, уйгун усуллар вастасы иле башкъа санатлардаки адиселернен тенъештирип, талебелернинъ эдебий-назарий бильгилерини зарур севиiede темин этмеси шарт.

Айны вакъытта дерсте чешит контекстлер, эдебий-назарий аныламлар ве компаратив багъларнен таныш олув оджанынъ ишинде эсас ер тутмай, ялынъыз эсернинъ озьгюнлигини ве этик джеэттен эмиетини ачыкълавада къошма вастадыр. Талебелернинъ рухий дюньясыны зенгинлештирмек макъсадынэн эдебият назариеси ве метиннинъ концепциясыны талиль этювге устюнлик бериле.

Окъутув-тербие эснасында талебелерни мустакъиль ве фааль шахсиет оларакъ осьтюрювине устюнлик бериле. Эр бир талебеге онынъ фердий, шахсиет хасиетлерини козьде тутаракъ янашмалы. Бедий эдебият, сёз санаты оларакъ, оджалыкъ меарети иле бирликте кучлю тербие вастасыдыр.

Эдебият дерслеринде окъувнынъ ве талебелернинъ бильгилерине къыймет кесювнинъ эсас шекили диалог (субет) ола, бойле иш окъув фаалиетининъ бутюн басамакъларында алып барыла. Бу ишке оджа талебелерни джелп этер экен, олар озь фикирлерини, къыймет кесювлерини беян этип, нетидже чыкъармагъа огренелер.

Окъутув эснасында талебелернинъ окъув иришмелерине къыймет кесиле, оларнынъ бильги севиеси айдынлатыла, яни бильгилери ве алышкъанлыкълары баалана. Бойле баалав эр бир талебе программада тевсие этильген эсерлерни окъумасы, оларнынъ мундериджесини бильмеси шарт. Оджа программада бельгиленген агъзавий ве язма ишлерни незарет этмеси керек. Талебенинъ разылыгынен мевзу бааларыны, топланылгъан бааларгъа эсасланyp къоймагъа мумкюн.

Программада бельгиленген эсерлерни эзберден билюв ве оларны ифадели окъув 12 баллнен баалана.

Эр бир окъув фенининъ эсас къурулуш бирлеми окъув программасында бельгиленген мевзу сайыла.

Мевзу баалавнынъ баллыны къойгъанда, эр бир мевзунынъ менимсеви козьде тутула.

Талебелернинъ бильгилерини мевзу боюнджа баалав эсас шартлардан биридир ве онынъ нетиджелери журналда махсус сырада (Мевзу боюнджа...) языла.

Эксерий эдебий эсерлерни огренмек ичюн аз саат айырылгъаны себебинден, эдебият окъутуву эснасында мевзу аттестациясыны белли бир блокларгъа (блоклерге) болип кечирмек уйгундыр.

Эгер де мевзуны огренюв семестр девамында базы бир себеплерден долайы сонъуна къадар алып барылмаса, бу мевзу боюнджа аттестация экинджи семестрге кечириле. Эгер талебе бир де-бир танылабиледжек себеплерден айры мевзу боюнджа аттестацияны кечалмаса, онынъ риджасына бинаэн, аттестацияны башкъа вакъыткъа кечирмек мумкюн, лякин муддети бир афтадан зияде олмамалы.

Талелернинъ оқув иришмелерине доғру кыймет кесюв макъсадынен мектеп амелиятына 12 баллы къадран тедебикъ этильди.

БААЛАВ ШАРТЛАРЫ

Оқув иришмелерининъ севиеси	Баллар	Талелернинъ оқув иришмелерине кыймет кесюв шартлары
Башлангъыч	1	Талеле айры адисеге эсасланып, мевзу акъкъында малюмат бере.
	2	Талеле оқув материалыны анълай ве озь сёзлеринен онынъ бир кысымыны айтабиле.
	3	Талеле оқув материалыны анълай ве оджанынъ ярдымынен суальге кыскъа джевап бере.
Орта	4	Талеленинъ эсер мундериджеси акъкъында бильгилери бар, оджанынъ ярдымынен онынъ парчасыны икяе эте ве эсас сюжет элементлерини бельгилей.
	5	Талеле эсернинъ мундериджесини биле, онынъ айры кысымыны беян эте ве оджанынъ ярдымынен метинден мисаллер кетире.
	6	Талеле эсернинъ мундериджесини биле, онынъ эксеритини тасвирлеп ола ве оджанынъ ярдымынен эсас левхаларны бельгилей.
Егерли	7	Талеле материалны биле, оджа бельгилеген тертип боюнджа эсерни талиль этюв алышкъанлыкъларына малик, метнден мисаллерни тапабиле.
	8	Талеле материалны биле, оджанынъ реберлигинде метинни талиль этип ола, расткельген хаталарны тюзете, озь фикирлерини тасдыкъламакъ ичюн уйгун исбатларны сечип ала.
	9	Талеле материалны биле, эдебий эсерни талиль этюв алышкъанлыкълары бар, айры эдебий адиселерге кыймет кесе, озь фикирлерини исбатламакъ ичюн уйгун делиллерни сечип ала.
Юксек	10	Талеле материалны биле, эдебий эсерни талиль этюв алышкъанлыкъларына малик, менимсеген бильгилерини тертипке къоя, япылгъан хаталарны тапа ве тюзете.
	11	Талеле материалны биле, эдебий эсерни талиль этюв алышкъанлыкъларына малик, озь фикирлерини беян этебиле, эдебий адиселерге мустакъиль суретте кыймет кесе.
	12	Талеле материалны сербест биле, эдебий эсерни талиль эте, оқув программасында бельгиленген чешит-тюрлю вазифелерни озьюн шекильде аль этебиле.

Мевзу боюнджа баалар ичюн журналда махсус эки сыра айырыла — бириси биринджи баа, экинджиси — текрар соравда кююлган баа. Талелелер балларыны юкселътмек истеселер олар мевзу боюнджа текрар джевап беребилелер. Эдебияттан дефтер тутув ичюн семестрде бир дефа баа кююла.

Екюнлев баалары семестр ве окъув йылынынъ сонъунда кююла. Екюнлев баллары семестр боюнджа мевзу бааларына эсасланып чыкъарыла.

Семестр баллары талеле мевзу боюнджа бутюн планлаштырылган аттестацияларны кечкен алда кююла ве бунъа коре йыл ичюн екюнлев баллары да чыкъарыла.

9-нджы ве 11-нджы сонъра исе 12-нджы сыныфларда девлет екюнлев аттестациясы кечириле, онынъ макъсады талелелернинъ тасиль севиесининъ девлет стандартларына уйгунлыгыны тешкермектир.

Талелелернинъ окъув иришмелерини екюнлев ве баалав усулларына бугунъки басамакъта янъы бир мейиль бериле — талелелернинъ окъувгъа авеслигини арттырмакъ, оларнынъ бильги севиелерини юкселътювине тешвикъ этмек.

5 сыныф

Афтада 2 с.

Бедий эсерлер окъувына 55 с.

Сыныфтан тыш окъув дерслерине 4 с.

Нутукъ инкишафы дерслерине 8 с.

Резерв 1 с.

Дерснинъ кечирилген куню	№	Саат-лар	Окъув материалынынъ теркиби	Талелелернинъ умумтасиль севиелерине девлет стандартларнынъ талаплары
	1	1 с.	Китап инсаннынъ аятында Бедий эдебият акъкъында башлангыч бильгилер.	Талебе: Инсаннынъ аятында окъувнынъ ролю, сеvimли китаплар ве оларнынъ муэллифлери акъкъында икяе эте.
Халкъ агъыз яратыджылыгындан				
	2	1 с.	Халкъ йырлары. Халкъ йырларында эмекарларнынъ руху, ички дуйгулары, инсанетлигининъ акс олынувы. Бу йырларнынъ тиль ифаделиги. Чешит мерасимлерде иджра этильген йырлар. «Бозторгъай», «Сычан», «Къалайлы къазан».	Талебе: Халкъ йырларында миллетимизнинъ урф адетлерини акс олунувыны исбат эте; халкъ йырларынынъ классификациясыны эте биле; сой-сопнынъ агъзындан бир къач йыр язып келе; гонъюльден бир къач йыр эзберлей.
	3	1 с.	Бешик йырлары. Ананынъ баласына олгъан ольчюсиз севгиси, истек ве арзулары бедий шекильде айдынлатылувы.	Талебе: Бешик йырларынынъ хусусиетлерини тапа ве исбат эте. Бешик йырларындан ананынъ ички дуйгуларыны, онынъ арзу-ниетлерини, истеклерини ифаде эткен сатырларны тапып озь сёзлеринен исбат эте.
	4	2 с.	Саювлар ве тезайтымлар. Аталар сёзлери ве айтымлар. Тапмаджалар. Бу жанрларнынъ тиль зенгинлиги. Къырымтатар халкъынынъ акъылынынъ, зеинининъ, азырджевалыгынынъ беян этилюви.	Талебе: Саювларнынъ, аталар сёзлерининъ, айтымларнынъ, тапмаджаларнынъ файдасыны аныклай ве исбатлай. Оларны аятта къуллана.

Дерснийн кечирилген куню	№	Саат-лар	Окьюв материалынынь теркиби	Талелернинь умумтасиль севиелерине девлет стандартларнынь талаплары
	5	3 с.	Халкъ-урф адетлери ве халкъ байрамлары. Миллий урф-адетлернинь тербиевий эмиети.	Талебе: Урф-адетлеримизнинь миллий чизгилерини аныкьлай, оларнынь чешитлерини бельгилей. Миллий байрамлар акькьында икяе эте.
	6	2 с.	Халкъ масаллары. Масалларнынь классификациясы, оларнынь эсас чизгиси — яхшылыкь яманлыкьны енъе. Халкъ масалы, масалларнынь айры чешити. Мевзунынь кеньлиги. «Акьыллы кирпинен айнеджи тильки» .	Талебе: Халкъ масалы бу не? Оларнынь чешитлерини айта биле. Яхшылыкь ве яманлыкьны, инсаннынь менфий ве мусбет чизгилерини айырып метинге эсасланьп исбат эте биле. Ифадели окьуй, уйдурмаларны акьикьаттан айыра биле. Масалнынь сюжетини аныкьлай, кьысымларгьа боле, оларгьа серлева кьоя, план тизе. Ким гьалип чыкьа ве не ичюн? деген суальге джевап бере.
	7	2 с.	Дюнья халкъларынынь масаллары. «Не ичюн кьартларгьа урьмет» (булгьар халкъ масалы). Масалнынь тербиевий манасы, кьырымтатар халкъ масалларынен тень ери. Э.Н. Мантыкьий ургьу акькьында.	Талебе: Масалны дикькьат иле окьуй, сюжетини ве баш кьараманларыны бельгилей. Кьарт озь огьлуны насыл тербиелегенини аньлата. Метинде кьартны ифаделеген, онынь арекетлерине кьыймет кескен парчаны тапып окьуй. Масалнынь серлевасыны аньлата. Э.Н. Мантыкьий ургьу акькьында аньлатманы тарифлей.
Эдебий масал				
	8	2 с.	Эюп Дерменджи. «Айнеджи тилькининь олюми». Муэллиф тарафындан аньаневий масал сюжетининь ишлетильмеси. Э.Н. Эдебий масал акькьында аньлатма.	Талебе: Муэллиф акькьында малюмат бере. Масалны ифадели окьуй. Масалнынь терен манасыны ве онынь адеттен тыш чезилимини аньлата. Тилькининь характеристикасыны бере ве инсан чизгилеринен теньештире. Не ичюн муэллиф бу вакьианы масал шеклинде бере? деген суальге джевап бере. Масалнынь мевзусыны, гьаесини ве ком-

Дерсинь кечирилген куню	№	Саат-лар	Окьув материалынынь теркиби	Талебелернинь умумтасиль севиелерине девлет стандартларнынь талаплары
				позициясыны беян эте. Масалнынь лексикасына, шиирнинь фонетикасына, синтактик конструкцияларына, къафиеине ве бедий образларына дикъкъат эте. Э.Н. Эдебий масал акъкъында алгъан бильгилерини аньлата биле.
	9	5 с.	Ханс Кристиан Андерсен. «Къар къыраличеси». Аятта ве дуйгъуларда ферасет ве менликтен устюн чыкъкъан федакяр ве садыйкь севги иле достлукъ киби чизгилерининь гъалемиси.	Талебе: Муэллиф акъкъында малюмат бере. Дикъкъат иле окъуй. Масалда акъкъаттан уйдурманы айыра. Къараманларнынь сымаларыны яраткъанда муэллифининь мунасебетини беян эте. Баш къараманларнынь сымаларыны икяе эткен сатырларны метинден тапа. Масалнынь тизилиш хусусиетлерини бельгилей. Къыясларны тапа, айры парчаларда мантыкъый ургъуларнынь ерини аныкълай. Масалгъа озь мунасебетини беян эте.
Къырымтатар эдебияты тарихындан				
	10	1 с.	Усеин Шамиль Тохтаргъазы. «О недир?». Шиир — тасильге гимн.	Талебе: Муэллиф акъкъында малюмат бере. Шиирни тошюнджели ве ифадели окъуй. Насыл сатырлар сени зияде эеджанландырды? деген суальге джевап бере ве бу сатырларгъа эмиет эте. Шиирнинь мевзусыны, гъае, композициясыны беян эте. Шиирнинь манасыны, дуйгъуларны акс эткен сёзлерни айыра.
	11	2 с.	Номан Челебиджихан. «Къарылгъачлар дуасы». Осьмюрнинь окъувгъа, бильги алувгъа ынтылувлары акъкъында икяе. Онынь мектеп къапатылувы мунасебетинен багълы олгъан	Талебе: Муэллиф акъкъында малюмат бере. Окъуй, эсернинь мевзусыны ве гъаесини бельгилей. Къысымларгъа серлева къоя. Агъзавий икяе этюв ичюн план тизе. Окъулгъан метинде икяе этильген вакъиаларнынь арасында вакъыт, мана ве акъибет багъны аньлата.

Дерсинь кечирльген куню	№	Саат-лар	Окьув материалынынь теркиби	Талелернинь умумтасиль севиелерине девлет стандартларнынь талаплары
			терен ички дуйгуларынынь далгаланувы.	Окьулган эсерге озь дуйгуларыны ифаде эте. Тафсилятлы агзавий айтувны азырлай.
	12	2 с.	<p>Мемет Нузет. «Ана иле бала арасында...».</p> <p>Ана иле бала арасындаки субет, психологик багъве оларнынь бири-бирине мунасебетининь джиддий ве индже акс олынувы. «Озен».</p> <p>Табиаткьа севги ашлав, этрафтаки аятнен инсаннынь багъы ве табиатнынь гузеллиги, онынь аджайип левхаларынинь акс олынувы. Э.Н. Токътав (пауза), ритм ве кьафие акькьында анълавлар.</p>	<p>Талеле: Муэллиф акькьында малюмат бере. Эсерни ифадели окьуй. Этрафында олган шейлерге мукъайтлыкьнен, виджданлыкьнен бакьув. Намус киби табиат чизгилерини тербиелевге багъышлангьаныны, эсерге эсасланып исбат эте.</p> <p>Талеле: Шиирде джанландырув ве метафо раларны тапа. Шиирнинь эсас мевзусыны аныкьлай, шиирни толу талиль эте. Шиирни эзберлей. Шиирнинь пауза, ритм, кьафиеси акькьында анълатмаларны биле.</p>
	13	4 с.	<p>Абляким Ильмий. «Кьуртчу Бекирчик».</p> <p>Меракьлы ве ишкир огьланчыкь акькьында икяе.</p> <p>Бекирнинь балкьуртларнынь яшайышына, балкьуртчылыкьнынь инджеликлерине мерагьы. Э.Н. Эдебий кьараман акькьында анълатма.</p>	<p>Талеле: Муэллиф акькьында малюмат бере. Эсерни ифадели окьуй. Насыл сатырлар дуйгуларыныньзыны сеслендирди? деген суальге джевап бере.</p> <p>Мана ве дуйгьу вазифесини беджерген сёзлерни ве сёз бирикмелерни айыра. Кьараман акькьында агзавий икяе азырлай. Окьулган эсерге озь теэсуратларыны билъдире. Агзавий икяе этювни азырлай. Эдебий кьараман акькьында анълатманы айта биле.</p>
	14	2 с.	<p>Мамут Дибазь. «Балкьуртчыкь».</p> <p>Саран адамнынь элине тюшкен бакьуртларнынь алынынь тасвири. Бал-</p>	<p>Талеле: Муэллиф акькьында малюмат бере. Дикькьатнен эсерни окьуй. Гоньюлинде мусбет ве менфий дуйгуларны айындырган сатырларгьа дикькьат эте.</p>

Дерсинь кечирилген куню	№	Саат-лар	Окьув материалынынь теркиби	Талебелернинь умумтасиль севиелерине девлет стандартларнынь талаплары
			кьуртчы — Амет эмдженинь балкьуртларгьа ве табияткьа нисбетен севгиси, мусбет арекетлери.	Мана ве дуйгьу вазифесини беджерген сёзлерни ве сёз бирикмелерини айыра. Къараман акькьында агъзавий икье азырлай. Окьулгьан эсерге нисбетен озь фикирлерини ифаделей. Агъзавий икьени беян эте.
Джан эдебиятындан				
	15	2 с.	Рудольф Эрик Распе. «Барон Мюнхгаузеннинь сергузештлери». Распе немсе язиджысы. Эфсаневий къараман барон Мюнхгаузеннинь аятындан алынган меракьлы ве шакьалы вакьиялар.	Талебе: Муэллиф акькьында малюмат бере. Икьелерни ифадели окьуй. Фантастик элементлерни козьде тутып оларгьа аит интонациянен бегенген вакьияны озь сёзлеринен икье эте. Не ичюн окьуйджылар Мюнхгаузенге онынь ольчюсиз макьтанчакьлыгыны афу этелер? деген суальге джевап берелер. Окьулгьан эсер акькьында кьыймет кесе ве теэсуратларынен язма шекильде пайлаша.
	16	4 с.	Марк Твен. «Том Сойернинь сергузештлери». Шеэрнинь яшайышы ве достларнынь сергузештлери. Осьмюрлеринь джесюрлиги, киргинлиги, этрафтаки алемни меракьлы этмеси акькьында икьелер.	Талебе: Муэллиф ве онынь китаплары акькьында малюмат бере. Дикькьат иле окьуй. Эсернинь баш къараманларыны айыра, сюжет ве композициясынынь хусусиетлерини айыра. Том иле Гек, Бекки Тетчер ве Томнынь достлугьы; Томнынь хаяллары ве ниетлери ифаде олунган левхаларны тапа. Томнынь табият чизгилерини, онынь достларынен мунасебетини ифаде эте ве метиннинь сатырларынен исбатлай; бир де бир парчанынь тафсилатлы агъзавий икье этювни азырлай.
	17	4 с.	Астрид Линдгрен. «Калле Блюмквистнинь сергузештлери». Земаневий детектив (изкьувар).	Талебе: Муэллиф акькьында малюмат бере. Эсерни ифадели окьуй, онынь мевзу ве эсас фикирини бельгилей, там маналы парчаларгьа болип, серлевалар кьоя.

Дерсинь кечирилген куню	№	Саат-лар	Окьюв материалынынь теркиби	Талелернинь умумтасиль севиелерине девлет стандартларнынь талаплары
			<p>Авескяр-изкьювар огьланчыкьнынь адиселери. Балалар арасында олгьан достлукь, кьаршылыкьлы мунасебетлери. Яз татилинде шень эглэнджелер.</p>	<p>Иш арекетлери ве тербиясына эсасланып баш кьарамангьа кьыймет кесе. Калле ве онынь достларыны озюнинь яшдашларынен кьыйяс эте. Тафсилятлы агьзавий айтувны азырлай.</p>
XX асыр кьырымтатар эдебиятындан				
	18	2 с.	<p>Эшреф Шемьй-заде. «Кьыш келе». Табиатнынь кьыш манзарасынынь акс олынувы. «Гедже». Гедженинь тылсымлы левхасы. Джанландырувнынь усталькь иле ишлетильмеси. «Акьшам денъиз ялысында». Акьшам муэллифнинь дуйгьу ве эеджанлангьанынынь акс олынувы. Метафоранынь усталыкьнен кьулламаньасы. Э.Н. Джанландырув ве метафора акькьында аньлатма.</p>	<p>Талебе: Муэллиф акькьында малюмат бере. Шиирни дикькьат ве тюшюнджели окьуй. Шиирнинь язылувына шаирнинь аятында насыл вакьиалар, аллар себеп олгьаныны аньлата. Тиль ифаделигини, табиатнынь тасвириде олгьан тамлыкьны бельгилей. Джанландырув, метафора, кьыясларны тапа ве оларнынь шиирдеки ролюни исбатлай. Шиирлерден бирини эзберлей. Джанландырув ве метафораларны айыра ве аньлатмаларны биле.</p>
	19	3 с.	<p>Юсуф Болат. «Туфанда кьалгьан кьой сюрюси». Рессам А. Айвазовскийнинь усталыгьы, истидаты, мераметлиги, алидженаплыгьы акькьында ривает. Языджы тарафындан фольклор эсеринден усталыкьнен файдаланув.</p>	<p>Талебе: Муэллиф акькьында малюмат бере. Дикькьат иле окьуй. Эсас фикирни ве мевзуны бельгилей. Метинни там маналы левхаларгьа боле ве серлева кьоя. Асан ве Аванеснинь табиаат чизгилерини ифаделеген левхаларны метинден тапа. Аванеснинь арекетлерини аньлата. Тафсилятлы агьзавий айта. Адисеге озюнинь мунасибетини ресимде акс эте.</p>

Дерсинь кечирилген куню	№	Саат-лар	Окьув материалынынь теркиби	Талелелернинь умумтасиль севиелерине девлет стандартларнынь талаплары
			Э.Н. Пейзаж акъкъында анылатма.	Пейзаж акъкъында анылатманы биле.
	20	2 с.	Джеддет Аметов. «Джедвельге кююлмагъан дерс». Дженк ве фашизм бутюн халкъларгъа яныкъ кетиргенини анылаткъан ве балаларны немсе сыныфдашларына нисбетен объектив ве яхшылыкь мунасебетлерни тербиелеген оджа акъкъында икаяе.	Талебе: Муэллиф акъкъында малюмат бере. Дикъкъат иле окъуй. Эсернинь эсас фикирини ве мевзусыны бельгилей. Къысымларгъа серлева къоя. Агъзавий икяенинъ планыны тизе. Талелелернинь къыяфетини тасвирлеген парчаларны тапа. Гонълюнде мусбет ве менфий дуйгъуларны айындыргъан сатырларгъа дикъкъат эте. Мана ве дуйгъу вазифесини беджерген сёзлерни ве сёз бирикмелерини айыра. Окъулгъан эсерге озь теэссууратларыны ифаде эте. Тафсилятлы агъзавий икаяе этювни азырлай.
	21	1 с.	Риза Фазыл, Лютфие Софу. «Аметханнинь йылдызы». Аметханнинь балалыгъы акъкъында весикъалы повесттен парча.	Талебе: Муэллиф акъкъында малюмат бере. Повесттен парчаны ифадели окъуй. Онынъ тарихий эсасыны бельгилей. Эсернинь баш къараманы акъкъында тарихий справка бере. Дерсликте берильген суаллерге джевап бере. Метинни парчаларгъа боле, оларгъа серлева къоя ве план тизе. Агъзавий икаяе эте.
Земаневий къырымтатар эдебиятындан				
	22	2 с.	Ибраим Паши. «Фындыкъ джыйгъанда». Достлукь киргинлик, джесаретлик, зекаветлик акъкъында икаяе.	Талебе: Муэллиф акъкъында малюмат бере. Икяени ифадели ве роллерге болип окъуй. Эсерни эсас мевзу ве гъаесини бельгилей, дерсликтеки суаллерге джевап бере, аталар сёзлери ве айтымлардан икяенинъ мевзусына келишкен мисаллер кетире биле. Икяени тафсилятлы озь сёзлеринен беян эте.

Дерснинь кечирилген куню	№	Саат-лар	Окьув материалынынь теркиби	Талелернинь умумтасиль севилерине девлет стандартларнынь талаплары
	23	3 с.	<p>Эмиль Амит. «Чанта».</p> <p>Осьмюрнинь табиат чизгилерининь тикленюви. Онынь дюньябакъышларынынь тизилювине анасынынь икметли насиатлары ве бильги алмагъа ынтылган татасынынь нумюнелери.</p> <p>«Анамнынь умюти».</p> <p>Кой оджапчесининь фаджиалы такъдири — джиан дженкининь нетиджеси. Оксюз къалган огъланчыкынынь ички дуйгуларынынь ифаделенюви.</p> <p>Э.Н. Икяе акъкъында анълатма.</p>	<p>Талеле: Муэллиф акъкъында малюмат бере. Икяени окъуй.</p> <p>Не ичюн икяе «Чанта» деп адландырылган? Онынь баш къараманлары ким? Икяенинъ эсас мевзусы ве гъаеси? деген суаллерге джевап бере. Ресимге аит левханы тапа. Дерсликте теклиф этильген суаллерге джевап бере. Эсерни къыскъартып икяе эте.</p> <p>Талеле: Икяеден парчаны ифадели окъуй. Баш къараманларны айыра эсернинъ эсас мевзусыны биле. Огъланчыкынынъ къуванч ве эеджанлыкъ киби дуйгуларыны тасвирлеген парчаларны тапып ифадели окъуй. Икяени метинге якъын озь сёзлеринен айта биле.</p> <p>Икяе акъкъында анълатманы биле.</p>
	24	2 с.	<p>Эрвин Умеров. «Омюрде ильки кере».</p> <p>Достлукъ, урьмет, яхшы мунасебет киби табиат чизгилерни ашлаган, Энвернинъ табиатынынъ денъишювини тасвирлеген эсер.</p>	<p>Талеле: Муэллиф акъкъында малюмат бере. Икяенинъ мевзусыны биле. Эсерни ифадели окъуй, парчаларгъа серлева къоя, план тизе, эсерге озь мунасебетини тасвирлей. Метинге якъын агъзавий икяе эте.</p>

СЫНЫФТАН ТЫШ ОКЪУВ

1. Къырымтатар халкъ масалы — «Къуш тилинден анълагъан бала».
2. Арап масалы («Бинъ ве бир гедже» масалларынъдан парча) — «Денъизджи Синдбад».
3. *Джафер Гъафар.* «Асанчыкынынъ куньлеринден».
4. *Айдер Осман.* «Балалар эви янынъда».
5. *Марк Твен.* «Гекильбери Финнинъ сергузештлери».

6 сыныф

Афтада 2 с.

Бедий эсерлер окъуына 55 с.

Сыныфтан тыш окъув дерслерине 4 с.

Нутук инкишафы дерслерине 8 с.

Резерв 1 с.

Дерсинь кечирилген куню	№	Саат-лар	Окъув материалынынъ теркиби	Талелелернинъ умумтасиль севиелерине девлет стандартларнынъ талаплары
	1	1 с.	Кириш. Аятны бедий шекильде акс эткен — эдебияттыр. Ифадели окъув бедий эдебиятнен таныш олувнынъ шеки.	Талебе: Аятнен таныш олув васталарындан бири — бедий эдебияттыр. Ифадели окъув эдебиятнен къонушув ве онынънен терендже таныш олувнынъ шекили олгъаны акъкъында икяе эте.
Халкъ агъыз яратыджылыгындан				
	2	2 с.	Ахмет ахайнынъ лятифелери. Халкъ чизгилерини, онынъ табиятыны топлап акс эттирген образ — Ахмет ахайнынъ образы.	Талебе: Ахмет ахай лятифелерининъ хусусиетлерини бельгилей. Шакъаларнынъ эсас фикирлерини бильдирген сёз ве ибарелерни бельгилей. Лексиканынъ хусусиетлерини айыра биле.
	3	2 с.	<i>Халкъ масаллары.</i> «Эйликке кемлик япма». Масалда реаль омюрнинъ акс олынувы, халкъ идеалы ве адетлерининъ аль олынувы, бахт ве яхшылыкъ акъкъында анылатувларнынъ ифаде этилюви. Масалда халкъ урф-адетлерининъ акс олынувы. Э.Н. Аллигория акъкъында анылатма.	Талебе: Халкъ масалы ибаресини анылата биле. Дикъкъат иле окъуй. Масал насыл башлангъанына ве биткенине эмиет айыра, масалнынъ серлевасыны тасдыкълагъан парчаны тапып ифадели окъуй. Къараманларнынъ характеристикасыны аныкълагъан сёз ве сёз ибарелерини тапа. Не ичюн масалнынъ серлевасы аталар сёзлеринден къоюлгъан? деген суальге джевап бере ве исбатлай. Э.Н. Аллигория акъкъында анылатманы тасвирлей.
Джиан эдебиятыннынъ тарихындан				
	4	2 с.	Къадимий Юнанистан эфсанелери.	Талебе: Къадимий Юнанистан акъкъында, эфсанелери акъкъында лаф юрьсете. Эфсанени ифадели

Дерснинь кечирилген куню	№	Саат-лар	Окьув материалынынь теркиби	Талелернинь умумтасиль севиелерине девлет стандартларнынь талаплары
			<p>«Деметра ве Персефо-на».</p> <p>Махсулат ве экинджилик таньри акькьында эфсане.</p> <p>Э.Н. Эфсане акькьында аньлатма.</p>	<p>окьуй. Насыл чизгилеринен Деметра аддий кьадынлардан фаркълана? деген суальге джевап бере.</p> <p>Деметранынь аналкь чизгилерини тасдыкьлагьан сатырларны тапып окьуй. Эфсанеге озь теэссуратларыны ресим вастасынен косьтере.</p>
	5	3 с.	<p>Гомер.</p> <p>«Одисея».</p> <p>Троядан Итакагьа кьайткьанда, Одисейнинь чешит белаяларгьа огьрагьанынынь тасвири.</p>	<p>Талеле: Эсерни ифадели ве дикькьат иле окьуй. Сюжет ве композициясыны айта биле. Мана ве дуйгьу вазифесини беджерген сёзлерни ве сёз бирикмелерини айыра. Эр бир парчанынь мундериджесини тафсилятлы (метинге эсасланып) икьяе эте. Кьараманнынь фикир ве дуйгьуларыны аньлата. Эсердеки, кьыясларны тапып, оларнынь эмиетини тарифлей.</p>
	6	2 с.	<p>Эзоп.</p> <p>«Тильки ве юзюм».</p> <p>Э.Н. Басня (кьысса) — уйдурманынь аньлатмасы.</p>	<p>Талеле: Языджы акькьында кьыскьа малюмат бере.</p> <p>Эсерни дикькьат иле окьуй. Эзоп озь кьысселеринде уйдурмаларында нелер ве кимлер устюнден кульгенини тасвирлей, неге чагьыргьаныны бельгилей, джевапларыны метиндеки сатырларнен исбатлай.</p> <p>Кьысса (басня) — уйдурманынь аньлатмасыны сербест тасвирлей.</p>
Кьырымтатар эдебиятынынь тарихындан				
	7	1 с.	<p>Ашыкь Умер.</p> <p>«Баарь кельди, гуль ачылды...».</p> <p>Баарьде орталкь чечек ачкьанынынь, этраф-таки аджайип табиат манзарасынынь акс олынувы.</p>	<p>Талеле: Языджы акькьында кьыскьа малюмат бере.</p> <p>Шиирни ифадели окьуй, аньлашылмагьан сёзлерни айыра ве тарифлей. Шиирнинь лексика ве фонетикасына эм де синтактик конструкцияларына эмиет бере, аньламагьа тырыша.</p> <p>Дерсликте теклиф этильген суаллерге джевап бере. Шиирни эзберлей.</p>

Дерсининъ кечирилген куню	№	Саат-лар	Окьув материалынынъ теркиби	Талебелернинъ умумтасиль севиелерине девлет стандартларнынъ талаплары
	8	2 с.	<p>Номан Челебиджихан. «Ант эткенмен».</p> <p>Муэллифининъ Ватанына садькълыгы, бахт ве азатлыкъ ичюн куреште халкъына ярдым этмеге азыр олгъаны.</p> <p>Э.Н. Къыяс акъкъында анълатма.</p>	<p>Талебе: Языджы акъкъында къыскъа малюмат бере.</p> <p>Шиирни ифадели окъуй, онынъ эсас мевзу ве гъаесини бельгилей, лексикасына дикъкъат эте. Мана ве дуйгъу вазифесини беджерген сёзлерни ве сёз бирикмелерини айыра.</p> <p>Шиирни эзберден биле.</p> <p>Къыяс акъкъында анълатманы биле.</p>
	9	2 с.	<p>Якъуб Шакир Али. «Ватан».</p> <p>Шиирде Ватанына садькълыкъ ве севги дуйгъулары, онынъ огюнде борджу ве гъурурунынъ тасвирленюви.</p> <p>«Баарь».</p> <p>Баарь мевсимининъ тасвири. Бахтлы келеджек-ке ишанч.</p> <p>Э.Н. Шиир ве несир акъкъында.</p>	<p>Талебе: Языджы акъкъында къыскъа малюмат бере.</p> <p>Шиирни ифадели окъуй. Онынъ эсас мевзу ве гъаесини бельгилей. Мана ве дуйгъу вазифесини беджерген сёзлерни ве сёз бирикмелерини айыра. Эсернинъ макъамыны (тон) аныкълай. Дерсликте теклиф этильген суаллерге джевап бере.</p> <p>Шиирини ве несир эсер акъкъында толу малюмат бере.</p>
	10	2 с.	<p>Бекир Чобан-заде. «Догъдым бир эвде».</p> <p>Тувгъан эв ве агъыр балалыкъ чагъыны хатырлав.</p> <p>Э.Н. Эпитет акъкъында анълатма.</p>	<p>Талебе: Языджы акъкъында къыскъа малюмат бере.</p> <p>Дикъкъат иле шиирни ифадели окъуй. Шиирнинъ язылувына шаирнинъ аятындаки насыл вакъиалар, аллар себеп олгъаныны, анълата. Бекир Чобан-заденинъ шиирини шекильде яраткъан эсерининъ ресимини хаялда ярата. Эсерден там маналы левхаларны сече ве тасвирий васталарны анълата. Шиирге иллюстрация сыза.</p> <p>Эпитетнинъ анълатмасыны тасвирлей.</p>

Дерснинь кечирилген куню	№	Саат-лар	Окьюв материалынынь теркиби	Талелернинь умумтасиль севиелерине девлет стандартларнынь талаплары
	11	3 с.	<p>Абибулла Одабаш. «Унутмайджакъ».</p> <p>Оксюз кызычыкъ Эсманынъ фаджиалы такъдир, онынъ къараманлыгы ве ирадеси акъкъында икяе. Бахтсызларгъа мерамет ве шэфкъат догъургъан эсер.</p>	<p>Талебе: Языджы акъкъында кыыскъа малюмат бере.</p> <p>Эсерни ифадели окъуй, парчларгъа боле ве серлева къоя. Тафсилятлы агъзавий икяе этмек ичюн план азырлай. Эсерден иллюстрациягъа аит парчаны тапа. Икяенинь баш къараманлары — Эсма ве Исмаилнинь характеристикасыны азырлай ве ифаде эте. Метинге эсасланып эсерни озь сёзлеринен икяе эте.</p>
Дженктен эвель кырымтатар эдебиятындан				
	12	2 с.	<p>Ыргъат Къадыр. «Ыргъатнынъ хатиреси».</p> <p>Шаирнинъ агъыр ве ачлыкъ чеккен балалыгы, шорбаджынынъ къабалыгы, мераметсизлиги акъкъында хатырлавлары.</p> <p>«Анам». Анагъа севги онынъ чыдамлыгы, рухий къаттылыгына тиз чёкюв.</p>	<p>Талебе: Языджы акъкъында кыыскъа малюмат бере.</p> <p>Шиирни сербест ифадели окъуй. Ачлыкъ чеккен балалыгы, байнынъ мераметсизлиги ве къабалыгы тасвирленген левхаларны сес чыкъарып окъуй. Хаялында шаир яраткъан левхаларны козь огюне кетире ве тарифлей.</p> <p>Шиирде яшайышы тасвирленген инсаннынь характеристикасыны тизе.</p> <p>«Ана» мевзусына инша-эссе яза.</p>
	13	3 с.	<p>Эннан Алимов. «Къумру къанат керди».</p> <p>Балаларнынъ достлугы акъкъында икяе.</p> <p>Оларнынъ дуйгъуларынынъ темизлиги ве самимийлиги. Табиатнен джанлы багъ.</p>	<p>Талебе: Языджы акъкъында кыыскъа малюмат бере. Икяени ифадели окъуй, эр бир кыысмына серлева къоя. Эсернинь сюжет, композициясыны, образлар системасыны бельгилей. Меракълы левхаларны сече ве оларнынъ эсердеки эмиетини аньлата. Къараманларнынъ образларыны догъру тасвирлей. Эсерде баш ве экинджи дередже вакъиаларны айыра биле. Тафсилятлы икяе эте.</p>

Дерсинь кечирилген куню	№	Саат-лар	Окьув материалынынь теркиби	Талебелернинь умумтасиль севиелерине девлет стандартларнынь талаплары
	14	2 с.	<p>Абляй Шамиль Чон-гъарлы. «Далгъа». Денъиздеки афатнынь аджайип левхасы. Денъизнинь ифаделенювинде языджынынь усталыгъы. Э.Н. Джанландырув.</p>	<p>Талебе: Языджы акъкъында къыскъа малюмат бере. Окъуй. Языджы шиирде тасвирлеген манзараны хаялына кетире ве агъзавий ифаде эте. Метинде тасвирий, ифадели васталарыны тапа ве метинде оларнынь вазифесини анълата. Икяени ифадели окъуй. Джанландырувнынь анълатмасыны биле.</p>
XX асыр къырымтатар эдебиятындан				
	15	2 с.	<p>Эшреф Шемъи-заде. «Бабамнынь васиети». «Аслыхан» поэмасындан парча. Виджданлыкъ, инсанитетлик, эр бир адамнынь ватаны ве халкъы огюндеки борджу, хаинликке, пахыллыкъкъа, мераметсизликке ёл бермемек акъкъында.</p>	<p>Талебе: Языджы акъкъында къыскъа малюмат бере. Парчаны ифадели окъуй. Мана ве дуйгъу вазифелерини беджерген сёзлерни ве сёз бирикмелерини айыра, эсерининь лексикасына эмиет бере. Парчаны насыл окъумакъ керек олгъаныны тайинлей. Бекбав акъайгъа характеристика бере, баш къараман насыл васиет къалдыргъаныны тарифлей. Бутюн поэманы окъуй.</p>
	16	3 с.	<p>Шамиль Алядин. «Узюльген йипнинь багъланувы». Экинджи джиан дженкининь фаджиалы вакъиалары, якъынларыны джойгъан инсанларнынь агъыр такъдирлери акъкъында икяе. Кичкене Дилавер — несиллер багъынынь темсили.</p> <p>«Ана» — анагъа багъышлав.</p>	<p>Талебе: Языджы акъкъында къыскъа малюмат бере. Повесттен парчаны ифадели окъуй, къысымларгъа серлева къоя, тафсиллятлы икяе этмек ичюн план азырлай. Эсерден иллюстрациягъа келишкен парчаны тапып ифадели окъуй. Эсерден эсасыны сече. Баш къараманларгъа — Дилавер, Мустафа агъа ве Асягъа характеристика бере. Тафсиллятлы агъзавий икяе этувины азырлай. Эсерни ифадели окъуй. Тесир эткен сатырларны бельгилей, шиирнинь гъаесини анълата, оны эзберден биле.</p>

Дерснинь кечирилген куню	№	Саат-лар	Окьюв материалынынь теркиби	Талелернинь умумтасиль севиелерине девлет стандартларнынь талаплары
	17	3 с.	<p>Джевет Аметов. «Сербест динълейиджи». Аиледеки анъаневий мунасебетлер, миллий урф-адетлернинь акс олынувы. Асаннынь — истидаты, киргинлиги.</p>	<p>Талебе: Языджи акъкъында кыискъа малюмат бере. Эсерни ифадели окъуй, онынь сюжетини ве баш къараманларыны биле. Левхаларны сече ве оларнынь эмиетини анълата, къараманларгъа, арекетлерине коре, характеристика бере, кысымларгъа боле ве серлева къоя. Агъзавий икяе этмеге азырлана.</p>
	18	2 с.	<p>Черкез Али. «Отъмекнинь къадири». Дженктен сонъки агъыр йыллар ве балалыкъ чагъы акъкъында икяе.</p> <p>«Макътавгъа ким ляйыкъ?».</p> <p>Зенаатлар устюнде фикир юрсетюв. Инсаннынь ишкирлигине, усталыгъына кыймет кесюв.</p>	<p>Талебе: Языджи акъкъында кыискъа малюмат бере. Эсерни окъуй, икяеде тасвирленген вакъияларны тасавур эте, онынь эсас мевзусыны ве къараманларыны биле. Меметке характеристика бере. Иллюстрациягъа келишкен левханы тапа ве ифадели окъуй. Тафсилятлы агъзавий икяе этмеге азырлана. Отъмек акъкъында бир къач аталар сёзлери язып келе.</p> <p>Талебе: Эсерлерни ифадели окъуй. Муэллиф не себеп иле эсерни язгъаныны анълата. Бу уйдурмада инсан табиатынынь насыл чизгилери мыскъылгъа огърагъаныны тайинлей.</p> <p>Башкъа халкъларнынь уйдурмаларынен кыяс эте.</p>
Джан эдебиятындан				
	19	3 с.	<p>Джонатан Свифт. «Гулливер лилипутлар улъкесинде». Гулливернинь лилипутларгъа къаршы къоюлгъанынынь манасы. Джаиллик, зорбалыкъ, хаинлик киби табиат чизгилерини тенкъид этюв.</p>	<p>Талебе: Языджи акъкъында кыискъа малюмат бере. Эсерни я да онынь парчаларыны сербест окъуй, онынь тарихий эсасыны биле, муэллиф тарафындан тасвирленген вакъиа ве арекетлерини тарифлей. Сюжетни бельгилей, эсас левхаларыны айыра. Тасвирий васталарыны тапа ве эсерде ролюни анълата.</p>

Дерсинь кечирльген куню	№	Саат-лар	Окьув материалынынь теркиби	Талебелернинь умумтасиль севиелерине девлет стандартларнынь талаплары
			<p>Сюжетнинь илерилевинде фантастиканынь ролю.</p> <p>Э.Н. Сатира акькында аньлатма.</p>	<p>Баш кьарамангья характеристика бере (Гулливер Лемюэль башта эким, соньра бир кьач гемилернинь капитаны).</p> <p>Сатира акькында бильген малюматны тарифлей.</p>
20	4 с.		<p>Рей Дуглас Бредбери. «Бутюн яз бир куньде».</p> <p>Инсанларны ер юзюндеки хавфтан, гьарезликтен сакьламагья арекет эткен фантастик икяелер. Яхшылыкь яманлыкьтан устюн чыкьмасына арзулар.</p>	<p>Талебе: Язиджы акькында кьыскья малюмат бере. Икяени ифадели окьуй, окьугьанда пейда олгьан теэсуратларынен пайлаша. Венера курресинде кунешнинь пейда олынувы вакьтында Маргонынь арангья кьапагьан балаларнынь арекетлерини аньлата. Бу икяе фантастика жанрына аит олгьаныны исбатлай. Роллерге болип, ифадели окьувны азырлай.</p>
Земаневий кьырымтатар эдебиятындан				
21	4 с.		<p>Урие Эдемова.</p> <p>«Гьайып аскернинь анасы». Икяеде дженк мевзусы. Дженктен кьайтмагьан аскернинь анасынн фаджиасы.</p>	<p>Талебе: Язиджы акькында кьыскья малюмат бере. Эсерни дикькьат иле окьуй, парчаларгья боле, серлева кьоя, икяе этмек ичюн план тизе. Муэллиф не себеп иле эсерни язгьаныны аньлата. Левхарларны сече ве оларнынь эмиетини аньлата. Анагья ве онынн огьлуна характеристика бере; Джевдетнинь соньки мектюбини, Фатма аптенинн кочювден ред экенини тасвирлеген парчаларны эсерден сечип окьуй. Тафсилатлы агьзавий икяе эте.</p>
22	4 с.		<p>Айдер Осман.</p> <p>«Таныш козьлер».</p> <p>Сюргюнлик вакьтында кьырымтатархалкьынынн башына кельгенининн; сюргюн этильген вакьтта анасыны джойгьан,</p>	<p>Талебе: Язиджы акькында кьыскья малюмат бере. Повестьни ифадели окьуй, онынн эсас мевзусыны, баш кьараманларыны биле, икяе этмек ичюн план азырлай. Эсернинн тарихий эмиетини, онынн кьыйметини аньлата. Иллюстра-</p>

Дерснинъ кечирилген куню	№	Саат-лар	Окъув материалынынъ теркиби	Талелернинъ умумтасиль севиелерине девлет стандартларнынъ талаплары
			<p>хаялында анасынынъ сымасыны сакълагъан Дилявернинъ такъдирининъ акс олынувы.</p> <p>Э.Н. Повестьнинъ анълатмасы.</p>	<p>циягъа келишкен левханы тапа ве ифадели окъуй. Повестьни агъзавий икяе эте. «Аилемде сюрюнликнинъ излери» мевзусына инша яза. Повестьнинъ анълатмасыны биле.</p>
	23	1 с.	<p>Таир Халилов.</p> <p>«Меджит акъайнынъ сельбилери».</p> <p>Дженк йылларында олып кечкен фаджиалы вакъиаларнынъ тасвири.</p> <p>Меджит акъайнынъ къараманий арекетлери.</p>	<p>Талебе: Языджи акъкъында къыска малюмат бере. Икяени ифадели окъуй, онынъ эсас мевзу ве гъаесини биле, тарихий эсасыны анълата. Дерсликте теклиф этильген суаллерге джевап бере, эсерге озюнинъ мунасебетини икяе эте.</p> <p>Роллерге болип окъумагъа азырлай.</p>

СЫНЫФТАН ТЫШ ОҚЪУВ

Къырымтатар халкъ масалы. «Саран бай ве ыргъат».

Къадимий Юнанистан эфсанелери. «Гераклнынъ къараманлыкълары».

Даниэль Дефо. «Робинзон Крузоннынъ аяты ве аджайип адиселерге огърагъаны».

Къырымтатар халкъ эфсанеси. «Аювдагъ».

Изет Эмиров. «Къартал къаянынъ къарталы».

Решид Мурад. «Йылдырым».

Къырымтатар халкъ эфсанеси. «Отъмекке урьмет».

7 сыныф

Афтада 2 с.

Бедий эсерлер окъувына 55 с.

Сыныфтан тыш окъуе дерслерине 4 с.

Нутукъ инкишафы дерслерине 8 с.

Резерв 1 с.

Дерсинъ кечирильген куню	№	Саат-лар	Окъув материалынынъ теркиби	Талелелернинъ умумтасиль севиелерине девлет стандартларнынъ талаплары
	1	1 с.	Кириш. Бедий эдебиятта акъикъий аятнынъ акс олынувы.	Талебе: Инсан — бедий эдебиятынъ эсас объекти. Бедий эдебиятынъ зенгинлиги ве жанр тарафындан чешитлиги акъкъында икяе эте.
Халкъ агъыз яратыджылыгъындан				
	2	2 с.	Риваетлер. «Къулакъсыз Алим». «Къаравуллар мейданында». Халкъ къарамамы Алим Азамат огълу акъкъында риваетлер.	Талебе: Ривает акъкъында малюмат бере. Бу жанрнынъ хусусиетлерини ве мешурлигини анълата. Риваетни дикъкъат иле ифадели окъуй, къараманларнынъ характеристикасыны аныкъламагъа ярдым эткен левхаларны сечип окъуй, Алим Азамат огълунынъ толу характеристикасыны бере. Окъулгъан эсерлерининъ тарихий эсасыны тайинлей ве озъ теэссуратларыны язма шекильде азырлай.
	3	4 с.	Эфсанелер. «Еди къую». Адий халкънынъ дже-сюрлиги ве ишкирлиги, оларнынъ табиатнен багъы акъкъында эфсане. «Демирджи дагъы». Баскъынджылардан озъ юртуны къорчалавда фаджали эляк олгъан Меръем, Демирджи дагъынынъ пейда олувы акъкъында эфсане. Э.Н. Эфсане акъкъында анълатма.	Талебе: Эфсане акъкъында малюмат бере, онынъ хусусиетлерини анълата. Бу вакъиа не заман ве не ерде олып кечкенини тарифлей, тарихий эсасыны тайинлей. Сюжетини ве баш къараманларыны биле, эмитли левхаларны айыра, баш къарамангъа характеристика бере, агъзавий икяе этювни азырлай. Эфсане акъкъында, анълатманы тарифлей.

Дерсинь кечирилген куню	№	Саат-лар	Окьув материалынынь теркиби	Талелернинь умумтасиль севиелерине девлет стандартларнынь талаплары
Джиан эдебиятындан				
	4	2 с.	«Роланд акъкъында йыр» — орта асырларнынь къараманий эпосы, онынь образында френк халкъынынь къараманий, ватанперверлик идеалынынь тарифленюви. Эсерде гиперболизация ве образларнынь ману-менталлиги.	Талебе: Френк эпосы акъкъында сербест тариф эте. Эсерни диккъат иле окьуй. Ганелон, Роланд, Оливьер ве Турпинлернинь образларына кыймет кесе, оларнынь табиатларынынь эсас чизгилерини айыра, эсернинь эсас проблемасыны бельгилей. Ганелоннынь арекетлерини, метинге эсасланып анълата. Карл образынынь онынь тюшонинь гъаевий манасыны бельгилей, бу тарифлернинь эсерде эмиетини анълата. Алланынь джезасы акъкъында левханы мустакиль шекильде агъзавий икяе эте.
	5	3 с.	Роберт Бернс. «Акъкъыатлы факъырлыкъ». Халкънынь адалетлик, акъкъат акъкъында тасавуры. Халкъ йырларына якъынлыкъ.	Талебе: Шаир акъкъында малюмат бере. Эсерни диккъат иле окьуй. Шаирнинь шиирде тасвирлеген сёзлерининь адалетлик дереджесини, оны не ачувландыргъаныны аныкълай. Эсернинь эсас фикрине аталар сёзлеринден ангиси келишкенини бельгилей. Эсернинь шакъа ве аджныкълы ерлерини окьувда бельгилей. Эзберден биле.
	6	2 с.	Джордж Гордон Байрон. «Аятыннынь ёлуны таммадынь, къараман!». Ватан ичюн курешлерде зляк олгъан къараманнынь шуретине йыр. Шиирнинь лексикасынынь хусусиетлери, онынь пафосы.	Талебе: Шаир акъкъында малюмат бере, эсерни диккъат иле окьуй. Шиирнинь къурум такъымыны хусусиетлерини ве эсас мевзусыны аныкълай. Мана ве дуйгъу вазифесини беджерген сёзлерни ве сёз бирикмелерини айыра. Мевзу, гъае композициясыны беян эте.

Дерсинь кечирльген кую	№	Саат-лар	Окьув материалынынь теркиби	Талелернинь умумтасиль севиелерине девлет стандартларнынь талаплары
	7	3 с.	<p>Джеймс Олдридж. «Баба ве огул» — «Соньки дюйм» повестинден парча.</p> <p>Асырнынь эсас мевзуларындан бири — ана-бабалар ве балалар арасындаки мунасебетлер. Шахсий нумюненинь кучю. Тувгъан инсаннынь такъдири ичюн джевапкярлыкь.</p> <p>Языджынынь усталыгы: (къараманларнынь ички дуйгуларыны, оларнынь мунасебетлерини корьсетювинде).</p> <p>Э.Н. Новелла. Новеллада диалогнынь (субетининь) эмиети.</p>	<p>Талебе: Языджи акъкъында малюмат бере. Новелланы дикъкъат иле окъуй, хавфлыкь дакъкъаларында къараманларнынь табиятларынынь айдынлашувы; бирде бир пердени гонъюльден оларакъ окъуй ве коментирлей.</p> <p>Баба ве огулгъа характеристика бере. Шахсий нумюнени тасвирлеген левханы тапып окъуй, бу парчаны къыскъартып озь сёзлеринен икяе эте.</p> <p>Окъугъан новеллагъа нисбетен озь фикирлерини ифаделей.</p> <p>Новелланынъ анълатмасыны биле, онда субетнинъ эмиетини тарифлей ве мисаллернен исбатлай.</p>
Къырымтатар эдебияты тарихындан				
	8	2 с.	<p>Усеин Шамиль Тохтаргъазы.</p> <p>«Дюньяда не вар?».</p> <p>Яхшы яшайыш ичюн курешке чагъырув. Зулумлыкькъа огърагъан халкъына шевкъатлыкь.</p> <p>«Не керек?».</p> <p>Бильгининъ къыймети. Маарифке, тасиль алмагъа чагъырув.</p>	<p>Талебе: Шаир акъкъында малюмат бере, шиирни догъру окъуй. У.Ш. Тохтаргъазынынъ лирикасынынъ пафосыны бельгилей. Дерсликте теклиф этильген суаллерге джевап бере. Эпитет ве метафораларны тапа ве эсерде оларнынъ эмиети ве къыйметини анълата, тильнинъ хусусиетини тарифлей. Шиирлерден бирини эзберден биле.</p>
	9	2 с.	<p>Бекир Чобан-заде.</p> <p>«Тувгъан тиль».</p> <p>Тувгъан тильнинъ дюльберлиги ве ифаделиги; онынъ ахлякый ве рухийлиги акъкъында шиир.</p> <p>«Яз акъшамы эв алдында».</p>	<p>Талебе: Языджи акъкъында малюмат бере. Дикъкъат иле тошюнджеге далып шиирлерни окъуй. Шиирлернинъ эсас мевзуларыны ве къурумынынъ хусусиетлерини бельгилей. Мана ве дуйгъу вазифесини беджерген сёзлерни ве сёз бирикмелерини айыра; гъаесини, мевзу ве композициясыны беян эте.</p>

Дерсинь кечирльген куню	№	Саат-лар	Окьув материалынынь теркиби	Талелернинь умумтасиль севиелерине девлет стандартларнынь талаплары
			<p>Муэллифнинь, аиледе миллий аньанелер, бала тербиеси, халкъ рухы, мераметлиги, дюльберлиги акькьында тюшюнджелери.</p> <p>Э.Н. Эпитет.</p>	<p>Мумкюн олса, бу шиирлернинь язувында нелер себепчи олгъаныны, не ерде ве не вакьыт язылгъанларыны тарифлей.</p> <p>Шиирлерден бир де бирини эзберден биле.</p> <p>Эпитет акькьында бильгилерни тарифлей.</p>
10	4 с.		<p>Умер Ипчи. «Куреш».</p> <p>Койде халкънынь яшайышынынь реалистик сюрете акс этилюви.</p> <p>Ичтимаий адалетсизликке фукъарелернинь агьыр вазиятине кьаршы халкъ наразылыгы уянувынынь индже ве акьикъатий тасвирленюви.</p> <p>Э.Н. Бедий эдебиятынн жанрлары. Икяе ве повесть.</p>	<p>Талече: Язиджы акькьында малюмат бере.</p> <p>Дикькъат иле эсерни окьуй, эр бир кьысымына серлева кьоя ве икяе эте.</p> <p>Чомайнынь апансыздан енъиши, джемаатнынь хайырлавларыны тасвирлеген левхаларны тапып окьуй. Халкъымызнынь урф-адетлери тасвирленген парчаларны метинге якьын икяе эте.</p> <p>Бедий эдебиятынн жанрларыны тарифлей. Икяе ве повесть акькьында анълатмаларны бере, араларындаки фаркъны анълата.</p>
11	1 с.		<p>Амди Герайбай. «Татар оджасына».</p> <p>Кьырымтатар оджасынынь маариф огьрунда куреште федакарлыгы, джемиетте аджыныкълы алынынь тасвирленюви.</p>	<p>Талече: Шаир акькьында малюмат бере. Шиирни окьуй, эсас мевзу ве гъаесини тайинлей. Эсернинь гъаевий-бедийлик хусусиетини анълата. Шиирге нисбетен озь фикрлерини ифаделей. Оджалыкьнынь кечмишини ве бугуньки кунюни кьыяс эте. Шиирни эзберден биле.</p>
XX асыр эдебиятындан				
12	1 с.		<p>Ыргъат Къадыр. «Догьдым бир заманлар бир дым эвчикте».</p> <p>Шаирнинь агьыр, кьуванчсыз балалыгы, яш несильнинь бахтлы келеджекке ишанувнынь тасвирленюви.</p>	<p>Талече: Шаир акькьында малюмат бере, шиирни ифаделей окьуй. Мана ве дуйгьу вазифесини беджерген сёзлерни ве сёз бирикмелерини айыра. Эсернинь тиль хусусиетини анълата.</p>

Дерсининь кечирильген куюню	№	Саат-лар	Окьув материалынынь теркиби	Талелернинь умумтасиль севиелерине девлет стандартларнынь талаплары
	13	4 с.	<p>Мамут Добагъ. «Ферат».</p> <p>Фератнынь характерининь муреккеп тизилувине, онынь омюрде озюнинь ерини тапмасы, зенаат сечими акъкъында икяе.</p>	<p>Талебе: Языджы акъкъында малюмат бере. Эсерни дикъкъат иле окъуй, эр бир къысымына серлева къоя; дерсликте теклиф этильген суаллерге джевап бере.</p> <p>Метинден Фератнынь образыны тасвирлеген левхалардан цитаталар сечимини азырлай; эсерге нисбетен озь фикирлерини ифаделей; озь джевабынынь планыны тизе.</p>
	14	6 с.	<p>Эшреф Шемъи-заде. «Озьбекстан балладасы».</p> <p>Къырымтатар халкъыннынь фаджиалы такъдири, адалетнинь енъеджегине ишанув.</p> <p>«Алиме» (поэмадан парча).</p> <p>Экинджи джан дженкининь къараманы, разведкаджы Алиме Абденнанова, яшлыгына бакъмай джесюрлиги, алидженаплыгы, гестапонынь диварларында фаджиалы эляк олувы акъкъында поэма.</p>	<p>Талебе: Языджы акъкъында малюмат бере. Эсерни ифадели окъуй. Насыл шаркъ эфсанеси эсасында бу эсер яратылганыны баян эте; мана ве дуйгъу вазифесини беджерген сёзлерни ве сёз бирикмелерни айыра. Джевабынынь планыны тизе ве ярдымджы цитаталар сечимини азырлай.</p> <p>Поэманын эр бир къысымыны метинге якъын озь сёзлеринен икяе эте, муэллифининь фикирлерини онынь ички дуйгуларыны ифаделей. Эсердеки эпитетлер ве метафораларны сече, оларнынь эмиетини анълата; юксек лексикагъа аит сёзлерни тапа.</p> <p>Бегенген бир парчаны эзберден биле.</p>
	15	5 с.	<p>Шамиль Алядин. «Теселли».</p> <p>Салядин агъанын къорантасынынь инкъиляп ве къардашлар дженки вакътында фаджиалы такъдири. Къырым топрагында, урушларнынь биринде эки агъа къардаш Рустем ве Фикрет къарамакъаршы ордуларда дженк этип, козьме-козь корюшувлери.</p>	<p>Талебе: Языджы акъкъында малюмат бере.</p> <p>Эсерни ифадели окъуй, эр бир къысымгъа серлева къоя; Рустем, Фикрет, Салядин агъанын хасиетнамелери тасвирленген левхаларны тапа, ве къыяс эте. Эсерге эсасланып языджынынь позициясыны тариф эте; къырымтатар аилесининь урф-адетлерини, яшайышыны тасвирлеген левхаларны тапып окъуй;</p>

Дерсинь кечирильген куню	№	Саат-лар	Окьув материалынынь теркиби	Талебелернинь умумтасиль севиелерине девлет стандартларнынь талаплары
			Салядин агьанынь сьма-сында миллий хасиетлернинь тасвирленюви.	Рустемнинь ана-бабасынен корюшкенини тасвирлеген парчаны роллерге болип окьуй. «Салядин агьанынь кьорантасы» мевзусына инша яза. Эсерге озюнинь теэсуратларыны ресим сызракь косьтере.
	16	3 с.	Юсуф Болат. «Алим» (романдан парча). Эки осьмюр Алим ве Февзи арасында олгьан самимий достлукьнынь кьандырыджы сюретте акс олынувы. Табиатларынынь инсафлыкь, саф ниетли, алидженаплыкь киби чизгилерининь беян олынувы.	Талебе: Языджи акькьында малюмат бере. Романдан парчаны ифадели окьуй; эсернинь тарихий эсасыны бельгилей; баш кьараманларнынь образларыны беян эте; эсас мевзуны айыра; окьулгьан парчанынь кьысылларына серлева кьоя; Прометей ве Алим образларыны тенъештире; тафсилятлы агъзавий икяе этювни азырлай.
	17	2 с.	Джеваире. «Джанымдан азизим». Ана рухунунь кучлигине, чыдамлыгына баш эгов. Аналыкь акькьында шаиренинь тюшюнджелери. «Оджапчем». Шаиренинь озь оджасына севгиси, онынь алидженап эмегине багьышлангьан шиир.	Талебе: Шаире акькьында кьыскьа малюмат бере. Шиирлерни ифадели окьуй, анагьа ве оджагьа севги, миннетдарлыкь бильдирген сатырларны тапып ифадели окьуй; кьыясларны тапып дефтерге яза; ананынь ве оджапченинь дуйгьулары ифаделенген сатырларны тапа, оларнынь арасындаки багьны аньлата. Бир де бир шиирни эзберден биле.
Земаневий кьырымтатар эдебиятындан				
	18	1 с.	Сейтумер Эмин. «Баарь кельди». Баарь — кьуванч ве умют вакьты. Сьджакь мемлекетлерден кьайткьан турналар, сюрюнликке огьрагьан шаирнинь Ватанына асретлигининь темсили. «Гузель Кьырым».	Талебе: Шаир акькьында кьыскьа малюмат бере. Шиирлерни ифадели окьуй. Дуйгьуларына тесир эткен сатырларны тапып ифадели окьуй; оларнынь кьайсы бирлери суаль ве кьайсы бирлери шубе догьургьанларыны бельгилей; шиирлернинь эсас мевзуларыны, гьае ве композицияларыны тарифлей; мана ве дуйгьу вазифесини

Дерснинь кечирильген куню	№	Саат-лар	Окьув материалынынь теркиби	Талелернинь умумтасиль севиелерине девлет стандартларнынь талаплары
			<p>Къырымнынь аджайип табиатынынь тасвирленюви. Ватанына севги, онынь иле корюшмесине арзусы. Балалыкъ ве генчлик чагыны хатырлав ве тасавур этюви.</p>	<p>беджерген сёзлерни ве сёз бирек-мелерини айыра; шиирлерде эпитет ве метафораларны тапа, оларнынь эмиетини анылата. Шиирлерге нисбетен озь фикирлерини ифаделей.</p>
19	3 с.		<p>Рустем Муедин. «Асанчыкъ ве Къашкъачыкъ». Сюрюнлик мевзусы. Буюн халкънынь хорланувы. Асаннынь ве онынь севимли копечиги «Къашкъачыкънынь» чеккен азаплары ве эляк олувлары акъкъында икяе.</p>	<p>Талебе: Языджи акъкъында малюмат бере. Икяени дикъкъат иле окъуй, эр бир къысымына серлева къоя. Эсернинь эсас мевзусыны, гъаесини бельгилей. Къараманларнынь табиатларына, оларнынь арекетлерине къыймет кесмеге ярдым эткен левхаларны сечип окъуй; икяениннь тарихий эсасыны ве акъкъатлигини беян эте. Асан ве Къашкъачыкъны тасвирлеген левхаларны тапып окъуй.</p>
20	3 с.		<p>Айдер Осман. «Аметнинь козьяшлары». Аметнинь фаджиалы такъдири, сюрюн олунган ерлерде комендант режими вакътында къырымтатарларнынь укьукъсыз вазиети. Аметнинь джесюрлиги, чыдамлыгы, окъумагъа авеслиги. Адий инсанларнынь достлугъы ве ниетдешлиги.</p>	<p>Талебе: Языджи акъкъында малюмат бере. Эсерни ифадели окъуй, онынь тарихий эсасыны бельгилей; къараманларнынь табиат чизгилерине къыймет кесмеге ярдым эткен; къырымтатарларнынь сюрюнликте агъыр яшайышлары тасвирленген левхаларны сече ве ифаделели окъуй; комендантнынь Аметке нисбетен мунасебетини, Аметнинь балалыкъ чагыны хатырлагъаныны акс эткен парчаларны метинге эсасланып, агъзавий ифаде эте.</p>

Дерснийн кечирилгэн куню	№	Саат-лар	Окьув материалынынь теркиби	Талебелернинь умумтасиль севиелерине девлет стандартларнынь талаплары
	21	1 с.	<p>Ремзи Бурнаш. «Ана тилим», «Сакъавланма, эй кадяй!». Тувгъан тиль акъкъын-да тюшюнджелер. Шаирнинь яшларгъа насиаты.</p>	<p>Талебе: Языджы акъкъында малюмат бере. Шиирлерни ифадели окъуй, онынь эсас мевзу ве гъаесини, композициясыны беян эте; мана ве дуйгъу вазифесини беджерген сёзлерни ве сёз бирикмелерини айыра; лексика ве синтактик конструкцияларгъа, шиирнинь фонетикасына, бедий сымаларына, къафиесине эмиет бере ве талиль эте. Шиирлерге нисбетен озь фикирлерини ифаделей. Бир де бир шиирни эзберден биле.</p>

СЫНЫФТАН ТЫШ ОКЪУВ

1. *Агъа-къардаш Гримм.* «Алты акъкъу».
2. *Джек Лондон.* «Мексикаджы».
3. *Юсуф Болат.* «Арзы къыз».
4. *Мамут Дибагъ.* «Концерт».
5. *Эмиль Амит.* «Учурымлы ёл».
6. *Эшреф Шемьи-заде.* «Къарт багъчеван акъкъында икяе».

8 сыныф

Афтада 2 с.

Бедий эсерлер окъувына 55 с.

Сыныфтан тыш окъуе дерслерине 4 с.

Нутукъ инкишафы дерслерине 8 с.

Резере 1 с.

Дерсинь кечирилген куню	№	Саат-лар	Окъув материалынынъ теркиби	Талелелернинъ умумтасиль севиелерине девлет стандартларнынъ талаплары
	1	1 с.	Эдебият — сёз санаты. Санатта — аятнынъ образлы акс олынувы.	Талебе: Эдебият — сёз санаты олгъаныны ве чешит сааларда: эдебият ве илим; эдебият ве аят, эдебият ве санат ве дигер чешитлерининъ ишлетилювини тасдыкълай.
Халкъ агъыз яратыджылыгъындан				
	2	2 с.	Халкъ йырлары. Халкъ йырларынынъ жанр тарафындан зенгинлиги ве чешитлиги. Тарихий йырлар. «Порт-Артур», «Шомпол». «Урал дагъы». Бу йырларда акъикъатта олып кечкен вакъиаларнынъ акс олынувы.	Талебе: Халкъ йырларынынъ аньлатмасыны бере, ашагъы сыныфлардан кечильген мевзуларны хатырлай; халкъ йырларынынъ эсас мевзуларыны тарифлей, джевабыны йырларгъа эсасланып исбатлай; халкъ агъыз яратыджылыгъында тарихий йырларнынъ ерини бельгилей. Йырларны эзберден биле.
	3	2 с.	Лирик ве мерасим йырлары. «Ай дагълар», «Эля козьлюм». Инсаннынъ аятында муим вакъиаларнен багълы олгъан йырлар. Эсас мевзулары: севги, садъкълыкъ, сеadet. Севгилининъ образы.	Талебе: Лирик ве мерасим йырларнынъ аньлатмасыны бере, оларнынъ эсас мевзуларыны къайд эте, джевабыны йырларнынъ сатырларынен исбатлай, бу йырларнынъ къырымтатар медений мирасында олгъан ерини ве эмиетини тарифлей; йырларны эзберден биле.
	4	4 с.	Лирик дестанлар. «Таир ве Зоре». Халкънынъ догърулыккъа, инсаниетликке ишанувы, онынъ адалет	Талебе: Лирик дестаннынъ аньлатмасыны бере; оларнынъ эсас мевзусыны, сюжетини, ишлетильген образлы тиль васталарны тариф эте; башкъа халкъ лирик дестанлардан мисаль кетире биле. Эсас

Дерсинь кечирльген куню	№	Саат-лар	Окьув материалынынь теркиби	Талебелернинь умумтасиль севиелерине девлет стандартларнынь талаплары
			ичюн, зулумгъа къаршы курешининь акс олынувы. Лирик дестанларнынь эсас мевзусы — эки яшнынь бир бирине севгиси ве бахт ичюн курешюви. Э.Н. Дестан акькъында анълатма.	къараманларнынь хасиетнамелерини бере. Таир ве Зоренинъ табият чизгилерини тарифлеген сатырларнынь тапып ифадели окьуй, дестанны метинге якъын ве онъа эсасланып агъзавий тафсилатлы икяе эте. Дестаннынъ анълатмасыны сербест икяе эте.
	5	4 с.	«Чора Батыр». Эпоста халкъ аяты, акьикъатта олгъан вакъиалар, тарихий адиселернинь акс олынувы. Парлакъ шахыс, зулумны енъген, рухий кучнинь саиби. Э.Н. Эпос акькъында анълатма.	Талебе: Эпоснынъ мундериджесини биле, дерсликте теклиф этильген суаллерге джевап бере; образларнынъ системасыны, эсас мевзу, гъаесини тарифлей. Нарик, Чорабатыр ве Алибейнинь образларына хасиетнаме берип къыймет кесе; Менгли Сулу ве Ханикей образларынынъ эпоста эмиетини анълата. Халкънынъ акьикъий яшайышы, онынъ тарихи акс олунгъан парчаларны окьуп, метинге якъын агъзавий икяе эте. Эпос акькъында анълатманы тарифлей, онынъ хусусиетлерини анълата.
Джан эдебияты тарихындан				
	6	2 с	«Рамаяна». Рам танъры, онынъ къараманлыкълары ве алидженап аркетлери акькъында къадимий индистан эпик поэмасы. Эсерде реаллик ве фантастика, онынъ тиль зенгинлиги.	Талебе: Эсерни ифадели окьуй, Рамнынъ Равананен урушуву ифаделенген левханы метинге эсасланып тарифлей; Айдохъя шеэрининъ сакинлери Рамнынъ джумертлиги; Ситанынъ дюльберлиги, Брахманынъ окьу тасвирленген парчаларны тапып ифадели окьуй; окьулгъан эсерге нисбетен озъ теэссулатларыны ресим шекильде беян эте.
	7	4 с.	Низами Гянджеви. «Лейли ве Меджнун». Н. Гянджеви — улу азербайджан шаири.	Талебе: Низами Гянджевийнинъ омюр ве яратыджылыкъ ёлуны икяе эте; эсернинъ мундериджесини биле; Лейли ве Кейсининъ севгисини акс эткен сатырларны айыра; не

Дерсинь кечирилген куюну	№	Саат-лар	Окьув материалынынь теркиби	Талелернинь умумтасиль севиелерине девлет стандартларнынь талаплары
			<p>Поэма — севгиге йыр. Поэманынь тарихий эса-сы. Баш къараманларнынь фаджиалы такъдирлери, ольмейджек севгилери. Бутюн дюнья окъуджыларнынь бу эсерге мераггы.</p>	<p>ичюн Кейсни Меджнун деп чагъыр-гъанларны тарифлей; оджа теклиф эткен 3—4 парчаларны ифадели окъуй; севги акъкъында бегенген сатырларны сечип эзберлей; поэма-ны бутюнлей окъуй.</p>
Джиан эдебиятындан				
	8	4 с.	<p>Вильям Шекспир. «Ромео ве Джульетта». Рухландырув (Возрождение) девири. Дуйгъу ве хурафатнынь (предрассудок) чатышмасы. Баш къараманларнынь севгисининь гъалевеси ве фаджиасы. Э.Н. Драматик жанрларын-дан бири трагедия.</p>	<p>Талеве: Рухландырув девирине къыймет кесе. В. Шекспирнинь омюр ве яратыджылыкъ ёлу акъкъында икяе эте; трагедиянынь сюжетинен таныш; Ромео ве Джульеттанынь багъчада корюшувининь пердесини (II акт, II перде) ифадели окъуй ве бу перденин эсерде эмиетини аныла-та. Къараманларгъа характеристика бере; образлы тиль васталарны тариф эте; «Таир ве Зоре» дестаны-нен къыяс эте. Драматик жанрларын-нынь анылатмасыны биле.</p>
	9	4 с.	<p>Антуан де Сент-Экзюпери. «Кичкене принц». Масал шеклинде языл-гъан ахлякый-фельсе-фий мундериджели повесть. Баш къараманларнынь омюрнинь къыйме-ти, инсанлар арасындаки мунасебетлернинь къу-ванчы; дюльберлик, яхшылыкъ, этрафта олгъан-ларгъа садыклыкъ ве джевакярлыкъ; эр кунни бахтлы этмеге ынтылув. Масалнынь бедий ху-сусиети тылсым ве фан-тастика элементлери, метиннинь ички манасы. Э.Н. Метиннинь гизли манасы (подтекст).</p>	<p>Талеве: Антуан де Сент-Экзюпери-нинь омюр ве яратыджылыкъ ёлу акъкъында икяе эте. Баш къарамангъа хасиетнаме тизе; кичкене принц къомшуларын-дан кеткенде онынь фикирлерине эмиет бере; масалнынь ахлякый-фельсефий манасыны ифаде эткен тасвирий тиль васталарыны сече ве беян эте; эсерни къыскаартып икяе эте. Масалнынь тилинде олгъан афо-ризмлерни сечип яза. Метиннинь гизли манасынынь (подтекстнинь) анылатмасыны бере.</p>

Дерсинь кечирилген куню	№	Саат-лар	Окьув материалынынь теркиби	Талелернинь умумтасиль севиелерине двелет стандартларнынь талаплары
Къырымтатар эдебиятынынь уянув деври				
	10	3 с.	<p>Осман Акъчокъракълы. «Ненкеджан ханым тюрбеси». Повестьнинь тарихий эсасы. Ненкеджан ханым ве Саляхиддин бекнинь фаджиалы эляк олувы — севгининь гъалebesи. Къараманларнынь дже-сюрлиги, севгилерине садъкъ олувы. Ханнынь ве онынь якъынларынынь мераметсизликлерине къаршы турув.</p>	<p>Талеле: О. Акъчокъракълынынь омюр ве яратыджылыкъ ёлу акъкъында икяе эте. Эсернинь мундериджесини биле, сюжетини бельгилей; баш къараманлар Джанике ханым, Токътамаш, Ехуда Бихим, Саляхиддин бекнинь сымаларына хасиетнаме берип къыймет кесе; повестьнинь тарихий эсасыны, онынь къырымтатар эдебиятында ерини тарифлей. Чуфут Къаледе олып кечкен фаджиалы адисени озь сёзлеринен икяе эте. «Лейли ве Меджнун», «Ромео ве Джульета», «Таир ве Зоре», «Ненкеджан ханум тюрбеси» — севги гимни мезвусына агъзавий инша азырлай.</p>
	11	3 с.	<p>Исмаил Гаспринский. Маарифчилик ве неширджилик фаалиети, эсерлеринде джемаатчылыкъ идеалынынь акс олынувы. Гаспринскийнинь публицистикасы.</p>	<p>Талеле: XIX асырнынь сонъу XX асырнынь башында инкишаф эткен эдебият, онынь акъынтылары акъкъында икяе эте, Гаспринскийнинь омюр ве яратыджылыкъ ёлу акъкъында икяе эте. Онынь къырымтатар эдебиятында ери ве эмиетини бельгилей. Гаспринскийнинь маарифчилик, неширджилик ве публицистика сааларында фаалиетине къыймет кесе, джевалларыны исбатлай.</p>
	12	2 с.	<p>Абдулла Ляtif-заде. «Омюр». Омюр, онынь инкишафынынь къанунлары, бахт акъкъында фельсефий тюшонджелер. «Мужде». Шаркъ къадынынынь такъдири акъкъында шиир. Янъы девирнинь ихтималлыгы.</p>	<p>Талеле: А. Ляtif-заденинь омюр ве яратыджылыкъ ёлу акъкъында икяе эте. Онынь иджадында янъы мезуны бельгилей; шиирлерни ифадели окъуй, дерсликте теклиф этильген суаллерге джевап бере; шиирлерге нисбетен озь фикирлерини ифаделей; эзберден бир де бир шиирни биле.</p>

Дерсинь кечирльген куню	№	Саат-лар	Окьув материалынынь теркиби	Талебелернинь умумтасиль севиелерине девлет стандартларнынь талаплары
XX асыр эдебиятындан				
	13	4 с.	<p>Умер Ипчи. «Зейнеп тизе».</p> <p>Биринджи Джиан дженки нетиджелерининь акс олынувы. Ана севгисининь кучю. Ананынь баласы ичюн кьайгыларынынь тасвирленювининь психологик теренлиги.</p>	<p>Талебе: У. Ипчининь омюр ве яратдыжылыкь ёлу акькьында икяе эте.</p> <p>Эсернинь мундериджесини биле, онынь тарихий эсасыны бельгилей, сюжет элементлерининь бедий ролюни, онынь композициясыны тарифлей; баш кьарамангьа характеристика бере, онгьа нисбетен муэллифининь мунасебетини тарифлей. Агзавий икяе этювнинь планыны тизе; окьулгьан икяеге нисбетен озь фикирлерини яза.</p>
	14	2 с.	<p>Эшреф Шемьи-заде. «Акьшам деньиз ялысында».</p> <p>Акьшам деньизининь гузеллик левхалары. Омюрге, этрафтаки алемге кьуванч, севги.</p> <p>«Шайлы кьыз».</p> <p>Кьырымнынь поэтик образы, табиятынынь аджайиплиги.</p>	<p>Талебе: Э. Шемьи-заденинь омюр ве яратдыжылыкь ёлу акькьында икяе эте.</p> <p>Лирик эсерлерине кьыймет кесе; окьулгьан шиирлерининь эсас мевзусыны бельгилей; яызды тарифлеген левхаларны хаялында тасавур эте ве озь дуйгуларынен пайлаша; метинлерден тасвирий васталарны сече ве эмиетлерини аньлата, дерсликте теклиф этильген суаллерге джевап бере; лугьатнен файдаланмагьа биле.</p>
	15	5 с.	<p>Юсуф Болат. Яызды-драматург. «Той девам эте».</p> <p>Чатышманынь шекли ве онынь чезими.</p> <p>Омюрдеки менфий алларынынь кьамчылавы, янъылыкьнынь эскилик узеринден гьалибиетини тасдыкьлавы.</p>	<p>Талебе: Ю. Болатнынь омюр ве яратдыжылыкь ёлу акькьында икяе эте.</p> <p>Пьесанынь мундериджесини биле, дерсликте теклиф этильген суаллерге джевап бере; сюжет элементлерининь (муэллифининь характеристикасы, кьараманнынь портрети, арекетлери, пейзажи) гьавий-бедий ролюни тарифлей; тильнинь тасвирий васталарнынь эмиетини аньлата; окьулгьан эсерге нисбетен озь фикирлерини ифаделей; эсернинь бизим кунгье аитлиги ве эмиети акькьында икяе эте.</p>

Дерсинь кечирильген куню	№	Саат-лар	Окьув материалынынь теркиби	Талелернинь умумтасиль севиелерине девлет стандартларнынь талаплары
			Э.Н. Драматик жанрлары.	Драматик жанрларыны тарифлей ве оларнынь хусусиетлерини аньлата.
Земаневий кьырымтатар эдебиятындан				
	16	4 с.	Шамиль Алядин. «Эльмаз». Эльмазнынь такьдири, онынь аятка кечирильмеген хаяллары, дженкенен кьыскьартылган омюри акькьында икяе. Э.Н. Повесть. Повестьнинь аньлатмасыны бере.	Талеле: Ш.Алядиннинь омюр ве яратыджылыкь ёлу акькьында икяе эте. Эсерни бутюнлей окьуй; эр бир кьысмына серлева кьоя; дерсликте теклиф этильген суаллерге джевап бере. Эльмазнынь характеристикасыны ифаделеген сатырларны сечип окьуй; оньа кьыймет кесе; эсернинь эсас мевзусыны гьае ве композициясыны, тарихий эсасыны бельгилей. Агьзавий джевабынынь планыны тизе ве окьулган эсерге нисбетен озь фикирлерини язып ифаделей.
	17	1 с.	Сейтумер Эмин. «Адалет кунешини». Кьырымтатарларнынь тарихий ватанына кьайтмасы ичюн курешкен мешур арекетчи Джеббар Акимовгьа багьышланган поэмадан парча. Онынь джесюрлигине, чыдамлыгьына баш эгюв.	Талеле: С. Эминнинь омюр ве яратыджылыкь ёлу акькьында икяе эте. Поэманынь мундериджесини биле; дерсликте теклиф этильген суаллерге джевап бере; эсернинь гьаесини ве мундериджесини, тасвирий васталарыны икяе эте. Мана ве дуйгьу вазифесини беджерген сёзлерни ве сёз бирикмелерини айыра; шиирни талиль эте; окьулган поэмагьа нисбетен озь фикирлерини язма шекильде ифаделей.
	18	2 с.	Идрис Асанин. «Артыкь етер козьяшы». Ватанымызнынь парлакь келеджеги ичюн окьумагьа, чалышмагьа чагьырув. «Эй, йигитлер, джесюр олунь!».	Талеле: И. Асаниннинь омюр ве яратыджылыкьы акькьында икяе эте; шиирлерни ифадели окьуй; эмоциональ дуйгьуларны сеслендирген сатырларны акс эте; мюмкюн олса, шиирнинь не ерде, не вакьыт язылгьаныны ве не себеп олгьаны

Дерсинь кечирилген куню	№	Саат-лар	Окьув материалынынь теркиби	Талелернинь умумтасиль севиелерине девлет стандартларнынь талаплары
			<p>Ватанына кьайткьан халкьны адалет, акь-укьукь ичюн курешке чагырув. «Бизим кьызлар».</p> <p>Кьадын-кьызларнынь дюльберлигини шеревлев, халкь урф-адетлерини, намус сакьлав мевзулары.</p>	<p>ны бельгилей; мана ве дуйгьу вазифесини беджерген сёзлерни ве сёз бирикмелерини айыра; эсерлернинь эмиетини ве оларда ишлетьлген тасвирий васталарнынь ролюни бельгилей; бир де бир шиирни эзберден биле.</p>
19	2 с.		<p>Эвер Селямет. «Санъа».</p> <p>Этрафтаки алемнинь дюльберлиги, инсан ве табиятнынь бирдемлиги. «Эр шейиньдем, Ватан!».</p> <p>Шаирнинь Ватанына садькьлыгы, федакярлыгы — эсернинь гьаеси.</p>	<p>Талебе: Э. Селяметнинь омюр ве яратыджылыкь ёлуны икяе эте.</p> <p>Эсерни ифадели окьуй; гьаевий мундериджесини биле; эсас мевзусыны айыра; мана ве дуйгьу вазифесини беджерген сёзлерни ве сёз бирикмелерини айыра; шаирнинь позициясыны аныкьлай; кьыяс ве эпитетлерни тапа ве оларнынь эсердеки эмиетини бельгилей.</p>

СЫНЫФТАН ТЫШ ОКЬУВ

1. Кьырымтатар лирик дестаны. «Наркьамыш».
2. Алишер Навои. «Фархад ве Ширин».
3. Проспер Мериме. «Новеллалар» (сечимли).
4. Айдер Осман. «Кьайтув».
5. Юсуф Болат. «Дубаралы той».
6. Шакир Селим. «Багьчасарай», «Хансарайнынь кольгелери».

9 сыныф

Афтада 2 с.
Бедий эсерлер окъувына 55 с.
Сыныфтан тыш окъув дерслерине 4 с.
Нутукъ инкишафы дерслерине 8 с.
Резерв 1 с.

Дерсинъ кечирилген куню	№	Саатлар	Окъув материалынынъ теркиби	Талелелернинъ умумтасиль севиелерине девлет стандартларнынъ талаплары
	1	1 с.	Кириш. Къырымтатар эдебият тарихынынъ умумий такъдими.	Инсаннынъ аятыны онынъ тарихыны акс этиджи эдебият акъкъында, сёзнинъ хусусиети онынъ эстетик ве образлылыкъ дуйгъу табиятыны ифаделей.
Къадимий тюрк ядикярлыкълары (абиделери)				
	2	3 с.	Орхон-Енисей язылары (VII—VIII асырнынъ абиделери). Къыскъа малюмат. Рун язылары. Махмуд Кашгъарийнинъ «Дивану лугъат-итюрк» эсери. XI асыр эдебий тильнинъ инкишафы ве юксек дереджесининъ нумюнесидир.	Талеле: Къадимий тюрк абиделерининъ эмиетини анълата, онынъ 7 группасыны ве жанр чешитлерине коре айыра. Тюрк тилининъ лугъаты — XI асыр эдебиятынынъ нумюнеси олгъаныны исбатлай. Бедий-гъаевий хусусиетини козьде тутып талиль эте. М. Кашгъарий тарафындан язылгъан эсернинъ эмиетини анълата, джевабыны метиннинъ сатырларынен исбатлай. Эсерде не акъкъында икяе этильгенини ве онынъ тербиевий манасыны биле. Метинден меракълы сёйлелерни сечип конспектлей. Земаневий къырымтатар тилинен келишкен ве келишмеген ерлерни тарифлей.
	3	3 с	Юсуф Баласагъунлы. «Къутадгъу билиг» — дидактик поэма. XI асырнынъ ичтимай-сиясий вазиет ве этник нормаларынынъ акс олынувы.	Талеле: Ю. Баласагъунлынынъ эсерлерининъ эмиетини биле ве анълата. Эсерни дикъкъат иле окъуй, насыл жанрда язылгъаныны бельгилей. Насыл мевзулар котерильгенини тайин эте, эсернинъ

Дерсинь кечи-рипыген куню	№	Саат-лар	Окьув материалынынь теркиби	Талелелернинь умумтасиль севиелерине девлет стандартларнынь талаплары
			<p>Э.Н. Бедий эдебиятта усуллар.</p>	<p>лексикасына, синтактик конструкцияларгъа, фонетика, бедий образларгъа ве къафиеине эмиет бере. Акъыл, Ишанч, Нетидже, Аманлыкъ, Адалетлик киби чизгилерни эсернинь метининден тапып окъуй.</p> <p>Бедий эдебиятта къулланылгъан усуллар акъкъында сербест икяе эте.</p>
Къадимий девир къырымтатар эдебиятындан				
	4	4 с.	<p>Махмуд Къырымлы. «Хикяет-и Юсуф ве Зуллейха».</p> <p>Эсернинь гъаевий-бедий хусусиети, тильнинь зенгинлиги.</p>	<p>Талече: Муэллиф акъкъында малюмат бере. Эсерни ифадели, сербест окъуй. Онынь гъаевий-бедий хусусиетини, тилининь зенгинлигини метинге эсасланып тарифлей. Эсернинь сюжетинде метинге эсасланып арап фольклорындан элементлер булунгъаныны исбатлай. Эдебиятыннь насыл джынысына аит олгъаныны, сюжетининь гъаевий-бедий ролюни, композициясыны бельгилей. Муэллифнинь мунасебетини анъламакъ ичюн къараманларнынь образларыны тенъештире. Поэманы там маналы парчаларгъа боле ве сес чыкъарып окъуй.</p>
	5	4 с.	<p>Гъазай. «Долаб».</p> <p>Яшайыш акъкъында фельсефий тюшюнджелер.</p> <p>Э.Н. Шаркъ шириетининь жанрлары: гъазель, месневи.</p>	<p>Талече: Муэллиф акъкъында малюмат бере. Эсерни дикъкъат иле окъуй. Анълашылмагъан сёзлерни айыра ве тарифлей. Эсерде насыл мевзулар котерильгенини, Долабнынь образында не сакъланылгъаныны тайин эте.</p> <p>Метинден Долабнынь ханнен субетлешювини ве эсернинь эсас манасыны бильдирген сатырларны тапып окъуй.</p>

Дерсинь кечирильген куню	№	Саатлар	Окьюв материалынынь теркиби	Талелернинь умумтасиль севилерине девлет стандартларнынь талаплары
				Шаркъ шириетининь характеристикасыны анълата ве гъазель иле месневийнинь хусусиетлерини тарифлей.
6	2 с.	<p>Мухаммед Кямиль. «Бу девирнинь алына...».</p> <p>Омюр акъкъында тюшюндже.</p> <p>Ичтимаий мусавийсизлик мевзусы.</p> <p>Ахлякъ ве эдепке, фикир ве ниет темизлигине чагъырув.</p> <p>Э.Н. Шаркъ шириетининь жанрлары: къошма, шаркъы.</p>	<p>Талеле: Муэллиф акъкъында малюмат бере. Эсерни дикъкъат иле окъуй. Анълашылмагъан сёзлерни айыра ве тарифлей. Эсернинь эсас мевзусыны, муэллифнинь ой-фикирлерини тасвири ичюн къулланылгъан бедий васталарыны (контраст, муэллиф усулы, пафос, юксек лексика, риторик суаллерини) бельгилей. Онынь лексикасыны, синтактик конструкцияларны фонетика ве къафиесини тайин эте.</p> <p>Шиирнинь толу талилини эте. Шаркъ шириетининь характеристикасыны анълата, къошма ве шаркъынынь хусусиетлерини тарифлей.</p>	
7	3 с.	<p>Джанмухаммед. «Тогъайбей».</p> <p>Поэманынъ тарихий негизи. Хан ордусынынъ аскер башы Тогъайбейнинь образы. 1648 сенеси Къырым сераскерининь Богдан Хмельницкийнен бирликте якъан сефери.</p>	<p>Талеле: Муэллиф акъкъында малюмат бере. Поэманы дикъкъат иле ифадели окъуй. Онынъ тарихий асыны ве турмушыны акс эткен сатырларны сечип окъуй. Муэллиф тарафындан икяе этильген тарихий вакъияларны сербест икяе эте. Окъуйджыларны эсернинь ильк сатырлары поэмада акс этильген адиселерни анълламагъа азырлайлармы? деген суальге джевап бере. Метинде ифадели тиль васталарыны сечип, оларнынъ эсердеки ролюни бельгилей. Тафсилатлы агъзавий икяе этювни азырлай.</p>	

Дерсинь кечи-рипыгэн кунно	№	Саат-лар	Окьув материалынынь теркиби	Талелелернинь умумтасиль севиелерине девлет стандартларнынь талаплары
	8	2 с.	<p>Мустафа Джевхерий. «Я Рабб, нидже олур...». Шаирнинь образлы дюнья сезими. Тильни ифаделев васталары. «Дильбер, санъа бен козьлери...». Шаирнинь гузеллик ве дюльберлик акъкъында тасавуры.</p> <p>Э.Н. Шаркъ лирикасынынь шекиллери: семаи, мустезат.</p>	<p>Талебе: Джевхерийнинь иджадыны обзор шеклинде тарифлей. Муэллифни бу эсерлерни язмагъа нелер междбур эткенлерини бельгилей; насыл вакиалар тарифленгенини анълата; шиирнинь ильк сатырлары онынь мундериджесини анъламагъа ярдым этеми? деген суальге джевап бере. Ифадели окъуй.</p> <p>Шаркъ шииритининь характеристикасыны анълата ве семаи иле мустезатнынь хусусиетлерини тарифлей.</p>
Джиан эдебияты тарихындан				
	9	3 с.	<p>Данте Алигери. «Божественная комедия» («Джеэнем», I, V, XXXIII).</p> <p>Шаирнинь инсангъа янъы инсанперверликнен бакъышы. Поэманынь бедий хусусиетлери, эсернинь джиан шурети.</p> <p>Э.Н. Терцин акъкъында анълатма.</p>	<p>Талебе: Муэллиф акъкъында малюмат бере. Дикъбат иле окъуй, эсернинь жанр, сюжет ве образлар системасыны тайинлей.</p> <p>Не ичюн арслан, пантера (бедр) ве къашкъырнынь ыргъачы — шан къурбаны, саранлыкъ ве уюмсерверликнинь темсиллери. Не ичюн комедиянынь къысымлары «Джеэнем», «Дженнет», «Темизлев» деп алдандырылгъаныны анълата. Метинден эсас маневий вазифени беджерген левханы сече, насыл дюнья акс этильгенини бельгилей. Агъзавий икяе азырлай.</p> <p>Терцин акъкъында алгъан бильгилерини анълата биле.</p>
	10	4 с.	<p>Вильям Шекспир. «Гамлет» (66, 73, 130, 154 номералы сонетлер).</p> <p>Дания принци Гамлет акъкъында йылнаме, онынь инсанперверлик манасы. Онынь акъикъатнен фаджиалы анълашмамазлыгъы.</p>	<p>Талебе: Шекспир ве янъарув деври. Эсернинь мундериджесинен таныш, онынь тарихий эсасыны биле, манасыны анълата.</p>

Дерсини кечирильген куню	№	Саатлар	Окьюв материалынын теркиби	Талелернин умумтасил севилерине девлет стандартларнын талаплары
			<p>Э.Н. Трагедия (фаджиа) драматик жанры оларакъ.</p>	<p>Гамлет боюн борджуны неде коре? суалине сербест джевап бере. Трагедиянын сюжет ве композициясыны, даимий проблемасыны биле ве аньлата. Гамлетнин этрафында булунганларны тарифлей. Гамлетке характеристика бере биле. Агъзавий икяеге азырланмакъ ичюн тафсилатлы план тизе.</p> <p>Трагедия (фаджиа) драматик жанры олганыны икяе эте ве тасдыклай.</p>
	11	4 с.	<p>Жан Батист Мольер. «Мещанин дворянлыкъта».</p> <p>Задекянларга ве джай буржуага кяршы сатира.</p> <p>Тасвирленген шахысларнын комедиялы дубаралары, оларнын хусусиетлери. Мольернин яраткан халкъ кульюсинин негизи. Пьесанын умумхалкъ манасы.</p> <p>Э.Н. Комедия — драматургия жанры.</p>	<p>Талеле: Муэллиф акъкъында малюмат бере. Комедиянын мундерижесине биле. Мещанин не ичюн дворянин олмага истеген? суалине джевап бере.</p> <p>«Бай» сёзю эсерде насыл мананы ифаделегенини аньлата; Журден эфенди ве Журден ханымга толу характеристика бере; эсернин эсас мевзу ве гаесине тарифлей. Журденнин образына кяршы ким косътерильгенини аныклай. Эсерни агъзавий икяе эте.</p> <p>Комедиянын аньлатмасыны сербест икяе эте.</p>
Джан эдебиятындан				
	12	4 с.	<p>Иоганн Вольфганг Гёте.</p> <p>«Фауст».</p> <p>Фельсефий трагедия. Девирнин маарифчилик гаелеринин акс олынууы. Инсаннын вазифеси акъкъында дава. Эксикликлер ве схолас тикке кяршы протест,</p>	<p>Талеле: Муэллиф акъкъында малюмат бере. Трагедияны ифадели окъуй, эсернин трагедия жанрында язылганынын себеби, земаневийликнин кескин суаллери устюнде тошюнджелер юрсете. «Фауст» — инсан, онын борджу, вазифеси, дигер инсанларнын огюнде месуль олганыны</p>

Дерсинь кечирилген куню	№	Саатлар	Окьув материалынынь теркиби	Талелернинь умумтасиль севиелерине девлет стандартларнынь талаплары
			<p>акьылнынь улулыгы ве инсаннынь иджаткярлыгыны тасдыкьлав.</p> <p>Яманлыкьнынь башы (Мефистофель) Фаустнынь такьдиринде. Севги мевзусы.</p>	<p>анълата. Сюжет ве композициясыннынь ичтимаий-бедий ролюни бельгилей. Къараманнынь тыш кьыяфетини ве онынь иш арекетлерини тарифлей. Фауст ве Мефистофельни тенъештире, муэллифнинь оларгьа нисбетен мунасебетини беян эте.</p> <p>Фаустнынь этрафында олгьан даваны ифаделеген левханы тапып окьуй. Фаусткьа кьаршы Вагнернинь образы кьоюлгьаныны анълата. Тафсиллятлы икяе эте.</p>
13	3 с.		<p>Джордж Нозл Гордон Байрон.</p> <p>«Чайльд Гарольднинь аджылыгы» (поломничество).</p> <p>Къараманнынь янгьызылыгы, уютсизленюви.</p> <p>Акьикъаттан кьачувынынь манасы. Азатлыкь ичюн курешнинь левхалары.</p> <p>Э.Н. Романтик поэманынь анълатмасы.</p>	<p>Талебе: Муэллиф акькьында малюмат бере. Поэманы дикькьат иле окьуй. Не ичюн эсернинь серлева сы «Аджылыкь» («Поломничество») деп адландырылгьаныны анълата. Баш къарамангьа характеристика бере, Гарольд — лирик къараман олгьаныны аныкьлай.</p> <p>Эсернинь жанр хусусиетини; муэллифнинь къараманларгьа нисбетен мунасебети; эсерде табиат манзаралары насып макьсатнен ишлетильгенини беян эте.</p> <p>Романтик поэма анълатмасыны сербест тарифлей.</p>
Къырымтатар эдебиятыннынь уянув деври				
14	3 с.		<p>Исметий.</p> <p>«Кефе дестаны».</p> <p>Эсерде акс этильген, XIX асырнынь башында фаджиалыадиселер. Поэманынь инсанперверлик пафосы, мераметликке чагьырув.</p>	<p>Талебе: Муэллиф акькьында малюмат бере. Поэманы ифадели окьуй, тарихий негизини бельгилей, джевабыны эсерден парчаларнен тасдыкьлай.</p> <p>Кефеде веба (чума) хасталыгы себебинден карантинни акс эткен сатырларны, Исметийнинь Аллагьа, падишагьа мураджаатыны тапып окьуй. Бу сатырларнынь манасыны</p>

Дерсинь кечирильген куню	№	Саатлар	Окьув материалынынъ теркиби	Талелернинъ умумтасиль севилерине девлет стандартларнынъ талаплары
				бельгилей. Мана ве эмоциональ дуйгьу вазифесини беджерген сёзлерни ве сёз бирикмелерини айыра, лексика, фонетика, къафиени тарифлей. Агъзавий икяе азырлай.
	15	3 с.	<p>Исмаил Гаспринский. «Фрэнкистан мектюпле-ри» — «Молла Аббас» романынынъ къысмы.</p> <p>Муэллифнинъ Ислям джемиетинде маарифчилик, джемиет ве реформатор фикирлерини ве озюнинъ фикирдешлерининъ земаневийликке мунасебетлерини акс этюви.</p>	<p>Талебе: Муэллиф акъкъында малюмат бере. Эсерни дикъкъат иле окъуй, анълашылмагъан сёзлерни айыра ве тарифлей. Агъзавий икяе этюв ичюн тафсилатлы план тизе. Цитаталар ярдымынен эсерни агъзавий икяе эте, къараманнынъ дуйгьуларыны акс эте.</p> <p>Сюжет ве композиция элементлерининъ бедий-гъаевий ролюни, джаддизмининъ ичтимаий гъаелерни акс эте. Баш къараман Молла Аббас Франсовийге тафсилатлы характеристика бере.</p> <p>Шеэрдеки алимлернинъ меджлиси гемикъуруджылыкъ, къадынларны, эшья базары, мектебе, медресе, тасвирленген парчаларны тапып окъуй.</p> <p>Агъзавий икяенинъ тафсилатлы планыны тизе.</p>
	16	3 с.	<p>Сеид Абдулла Озенбашлы.</p> <p>«Оладжагъа чаре олмаз».</p> <p>Ичтимаий омюрнинъ олдукъча муреккеп ве назик тарафларыны айдынлаткъан; хурафатлар ве джаилликнинъ фаджиалы акъибетини акс эткен эсер.</p> <p>Э.Н. Драматик эсерлерининъ хусусиетлери.</p>	<p>Талебе: Муэллиф акъкъында малюмат бере.</p> <p>Эсерни ифадели окъуй, эсернинъ баш къараманларыны биле; оларгъа характеристика бере. Пьесанынъ мевзу ве гъаесини тарифлей. Сюжет ве композициясыны анълата. Не ичюн эсернинъ серлевасы «Оладжагъа чаре олмаз» деп адландырылгъан? суалине толу, сербест джевап бере. Окъулгъан серге нисбетен озь теэссуратларынен пайлаша. Драматик эсерлернинъ хусусиетлерини анълата биле.</p>

Дерсинин кечирилген кунно	№	Саатлар	Окьув материалынын теркиби	Талелернин умумтасил севиелерине девлет стандартларнын талаплары
	17	3 с.	<p>Асан Сабри Айвазов. «Аннеджигим, нердесинь?! Кель!».</p> <p>Ачлыкнын нетиджеси; инсаниетсизликке кьаршы чыкышны, мераметлик дуйгуларны уяндырган эсер.</p>	<p>Талебе: Муэллиф акькында малюмат бере. Эсерни дикькьат иле ифадели окьуй; менфий ве мусбет кьараманларны бельгилей; сюжет ве композициясыны биле. Шадиенин фаджиалы такьдири тарифленген парчаны тапып ифадели окьуй. Окьулган эсерге нисбетен теэсуратларыны ресим шекилинде беян эте.</p>
	18	3 с.	<p>Мемет Нузет (Челобиев).</p> <p>«Селим сохта».</p> <p>Кьырымтатар эдебиятында тенкьидий реализм усулынен язылган биринджи несир эсер Медреселер аятындаки сохталар омюринин фаджиалы ве кулюнчли трагикомедиялы яшайышынын беян этилюви.</p> <p>Э.Н. Тенкьидий реализм акькында.</p>	<p>Талебе: Муэллиф акькында малюмат бере. Эсернин мевзу ве гьаесини биле; мундериджесини сербест тарифлей. Селименин образыны аньламакь ичюн ярдым эткен сатырларны сече биле. Тенкьидий реализм усулы акькында аньлатманы биле.</p>

МУСТАКЪИЛЬ ОКЪУМАКЪ ИЧЮН ЭДЕБИЯТ

1. Сафокл. «Антигона».
2. Вильям Шекспир. «Макбет».
3. Вальтер Скотт. «Айвенго».
4. Гьазай. «Гуль ве бульбуль».
5. Джевхерий. Лирика.
6. Исмаил Гаспринский. «Арслан-кьыз».
7. Асан Чергеев. «Такьдир».